

אברבנאל לפרשת וישב

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ.
פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
<http://www.hebrewbooks.org/44335>

הכותרות – [בסוגריים מרובעים] - נוספו על ידי העורכים

אתר דעת תשע"ה

פרק לז	2
וישב יעקב בארץ מגורי אביו... ויהי בעת ההיא וירד יהודה [לז,א-לן]	2
[השאלות]	2
[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]	8
ויעקב אהב את יוסף... וילכו אחיו לרעות [לז,ג-יא]	13
וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם... ויקרע יעקב שמלותיו [לז,יב-לג]	18
ויקרע יעקב שמלותיו... ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו [לז,לד-לו]	23
[שנים עשר השבטים הם שלמות אחת]	24
פרק לח	27
ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו... ויוסף הורד מצרימה [לח,א-ל]	27
[השאלות]	27
[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]	30
ויהי בעת ההיא וירד יהודה... ויוסף הורד מצרים [לח,א-ל]	30
פרק לט	37
ויוסף הורד מצרים... עד סוף הסדר [פרק לט]	37
[השאלות]	37
[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]	39
פרק מ	43
ויהי אחר הדברים האלה חטאו... עד סוף הסדר [פרק מ]	43

פרק לז

וישב יעקב בארץ מגורי אביו... ויהי בעת ההיא וירד יהודה [לז,א-לון]

[השאלות]

והנה ראיתי בפרשה הזאת ספקות הרבה אזכור מהם היותר עצמיים.

השאלה הא'

באמרו **וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען**, והוא כי הנה כתב למעלה 'ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק', ולא נזכר עוד ויצא או נסע משם. ובידוע אם כן שישב שם, ומה בא ללמדנו **וישב יעקב וגו'**.

ועוד למה אחרי שאמר **בארץ מגורי אביו**, חזר לומר **בארץ כנען**. הלא ידענו שיצחק לא יצא מארץ כנען כל ימיו.

וה**רמב"ן** כתב לתקן זה, כי לפי שזכר למעלה שעשו הלך לו אל ארץ אחרת, ולקח לו אחוזת עולם, הנה יעקב לא עשה כן, אבל ישב גר בארץ מגורי אביו, כי רצה שיתקיים בו 'כי גר יהיה זרעך'. ולדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב **ויגר יעקב**, כי יצחק לא נקרא גר כיון ששם נולד ושם ישב כל ימיו, והגר הוא הבא מארץ אחרת, כמו 'גר ותושב אנכי עמכם', 'לגור בארץ באנו'.

השאלה הב'

באמרו **אלה תולדות יעקב יוסף** - כי אם נפרש תולדות על הקורות, כדברי ה**ראב"ע**, כבר הקשה עליו ה**רמב"ן** כי אין האדם מוליד קורותיו, רק לימים מיוחסים שילידו. גם כי אין צורך בזה המאמר, והיה ראוי שיאמר וישב יעקב וגומר, ויהי יוסף בן י"ז שנה. ועוד, כי כל מה שנזכר בסיפור הזה אינם תולדות וקורות יעקב, כי אם קורות בניו. כסיפור יהודה ותמר ובניו, ועניני אשת פוטיפר והמשקה והאופה.

ולכן אומר שהם קורות ראוי שייחסו לבניו לא ליעקב.

ומה **שפרש"י** אלה של תולדות יעקב אין ראוי לקבלו, כי יחסר הכתוב.

ואין לפרש תולדות כה**רמב"ן**, על יוסף ואחיו, כי כבר נזכרו למעלה תולדות יעקב, רוצה לומר בניו, בשמותם כולם אחד לאחד. ובפרשת ויגש הזכיר פעם אחרת יחוס בניו הבאים מצרימה. ולמה יזכרנו עוד פעם אחרת.

ועוד שאם בא לבאר הייחוס, למה אמר **אלה תולדות יעקב יוסף** והיה לו להתחיל מראובן ולזכרם כולם.

השאלה הג'

באומרו **יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן והוא נער וגומר**, כי אם בא הכתוב להודיע שניו בעבור שהיה קטן, ושהיה עם כל זה רועה את אחיו בצאן, הרי יששכר וזבולון היו כמוהו בשנים והיו רועים.

ועוד שאחרי שזכר שניו בדקדוק, למה אמר והוא נער?

ורש"י פירש, היה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו וגומר.

ואם היה כן, לא היה אוהבו אביו, ולא היה מכנהו בבן זקונים, והתרגום אומר: בר חכים, גם שלדברי הרב היה ראוי שיאמר **הוא נער והוא היה את בני בלהה** וגומר.

ופירוש **אונקלוס** אין לו עניין, כי לא מצאנו בכתוב לשון נער על הגדול.

וה**רמב"ן** פירש **הוא נער את בני בלהה** כי להיותו נער היה עם בני השפחות, כי להם ציוה אביהם שישרתוהו וישמרוהו.

וגם זה אינו נכון, כי יחסר בכתוב מלת והוא. גם כי יהיה מותר אמרו והוא נער, כיון שכבר ביאר שהיה בן י"ז שנה.

השאלה הד'

איך אמר הכתוב שיוסף היה רועה את אחיו בצאן, והלא הכתוב אמר אחר זה **הלא אחיך רועים בשכם לך ואשלחך אליהם**, ואז שלחו. והוא ממה שיורה שאותה הליכה הייתה בפעם ראשונה שהלך אל אחיו בצאן, ולזה תעה בלכתו כי לא נסה ללכת באלה, ואז היה נמכר. ואיך היה, אם כן, רועה את אחיו בצאן.

השאלה הה'

באמרו **ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם** והיא כי לא ימלט מהיות הדבר והשמועה ההיא שהביא, אמיתית או בלתי אמיתית,

ואם הייתה אמיתית כ**פרש"י** למה קראה דיבה, כי הנה בלשונו לא נאמר דיבה כי אם על הכוזבת.

ואם אמיתית הייתה, איך אמרו **רז"ל** שנענש על זה, והלא ראוי שיקבל עליו שכר בגלותו אכן אביהם שייסרום וירחיקם מהעבירה.

ואם הייתה הדיבה כוזבת, איך אמר **ויבא יוסף**, היה ראוי שיאמר ויוצא יוסף, כי הוא היה מוציא הדיבה מעצמו. ויקשה גם כן איך יעקב היה אוהב אותו, בהיותו מלשין כוזב. ומוציא דיבה הוא כסיל, והיה לו לייסרו עליו. גם שהיה יעקב עובר על היותו מקבל לשון הרע.

השאלה הו'

באומרו **וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו**. כי למה זה אהבו יעקב מכל בניו, האם מפני שנולד לזקנתו, וזהו פירוש בן זקונים כדברי **רש"י** והראב"ע, הנה כל בניו נולדו בזקנתו, אחרי שהיה בן ע' שנה ויותר. וגם בנים רבים אחרים נולדו לו בזקנתו קרובים לשנות יוסף, כיששכר וזבולון, כמו שהקשה הרמב"ן שבנימין נולד אחריו. ועוד, כי ענין אמרו **הוא לו**, כי הן שיהיה בן זקונים נולד בזקנתו, או שיהיה בר חכים כדברי **אונקלוס**, הוא היה בעצמו בן, לא ביחס אליו, כי אינו תואר צרופי, לאחד כאב או בן, אדון או עבד.

שהוא אם היה בן נולד לזקנתו, אצל הכל היה כן, לא לבד אצל אביו. ואם היה חכם בעצמו היה כן, לא אל אביו בלבד, כל שכן שהאהבה האמיתית והראויה, כל שכן לשלם כיעקב אביו, לא תהיה כי אם מפני המעלה והחכמה, לא להיותו נולד לעת זקנתו. ולכן היה ראוי שיאמר כי בן חכם הוא לו, לא בן זקונים. כי אין ספק שהיה יוסף בן חכם, ולכן הושפעו עליו העתידות בחלום, והבין בפתרון החלומות. וכן **ארז"ל**, שמסר לו אביו כל חכמתו. ולמה לא זכר זה בסיבת אהבתו אותו.

השאלה הז'

באומרו **ועשה לו כתונת פסים**, כי איך יתכן שכל הגדולה שגידלו אביו באהבתו אותו היה שעשה לו מלבוש נאה, וזה ממה שיאות לתינוקות, לא לבחורים הנחמדים והמשכילים בכל חכמה. ואיך קנאו בו אחיו על זה, עד שלמדו מזה **חז"ל** דרך ארץ, שלא יטיל אדם קנאה בין האחים. ואמנם שבשביל הלבוש הזה נתגלגלו הדברים וירדו למצרים. והנה אחיו היו רועים כל הצאן והמקנה הרב אשר לאביהם, וכל מה ששללו להם בשכם. והכרח הוא שיהיה מהם עושר רב לעשות להם גם רכב גם פרשים, כל שכן כתונת פסים אם ירצו.

השאלה הח'

למה יעקב הטיל קנאה בין הבנים אוהב את יוסף מכל בניו ועשה לו כתונת פסים ויעקב חכם היה ורואה את הנולד, ואיך לא ראה שיקנאו בו אחיו, וימשך מזה ביניהם ריב

ומדון ושנאה, הלא תראה כמה כוחה של שנאת האחים, ממה שעבר בינו ובין עשו אחיו ואיך לא ירא מזה.

השאלה הט'

למה שנאו אחיו את יוסף, האם מפני שאותו אהב אביהם מכל בניו, ומה לו לעשות עוד ויוסף היה מתפעל ונאהב, ויעקב היה האוהב. והיה ראוי שישנאו את אביהם על אהבתו אותו בבחירתו יותר מדאי, לא את יוסף הנאהב.

ועוד שאיך ייפול בזה עניין השנאה, יותר היו ראוי שיקנאו, כי השנאה היא על הנזק שיעשה לחברו ברצונו, אבל הקנאה שיקנא בגדול ממנו באיזה מעלה או כבוד, כל שכן שזה דבר טבעי, שבהיות לאדם בנים יאהב לאחד מהם יותר מהאחרים, אם מפני היותו צעיר לימים, או חכמה או מעלה שיראה בו יותר מבאחיו, ואיך יהיה אפשר שיהיו לו י"ב בנים ויאהב את כולם בשווה מבלי חלופ, זה אי אפשר. ולמה אם כן ישנאו את יוסף על זה, והיה ראוי שישתדלו להשתלם יותר ממנו, לא לשנאו אותו. ואם מפני חלומותיו, הנה לא היו בידי חלומותיו לחלום כרצונו, אף כי העוקר בידינו דברי חלומות אינן מעלין ולא מורידין כי שווא ידברו.

השאלה הי'

למה זכר ששנאוהו אחיו על האהבה שאהבו אביו, ועל החלום הראשון שחלם ועל פתרונו, וזכר בזה שלוש פעמים לשון שנאה, ולא זכר ששנאוהו תחת היותו מביא דיבתם רעה אל אביהם, שהיא הייתה סיבה יותר מספקת לשנאה, כי יכלימם אביהם על דבריו, כי אין ספק שייסרם אביהם על הדיבה, ושידעו שיוסף הוא הביא הדיבה ההיא. וגם על החלום השני לא זכר ששנאוהו, אלא **ויקנאו בו אחיו**. ומה עניין **ולא יכלו דברו לשלום** שדברו אינו דבר עמו.

השאלה הי"א

איך יוסף בהיותו חכם ונבון היה מספר חלומותיו לאחיו, לדעתו שהיו שונאים אותו ולא יכלו דברו לשלום, האם לא ידע שיוסיפו עוד שנאו אותו בשומעם שאפים ארצה ישתחוו לו, ואין סכל כאיש אשר בפיו ובשפתיו יקנה אויבים את נפשו, כל שכן את אחיו ובעלי בריתו.

השאלה הי"ב

בכפל הדברים שבאו בחלומות, כי הנה בחלום הראשון אמר **ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ויוסיפו עוד שנאו אותו**. וכאשר סיפרו אליהם נאמר שנית **ויוסיפו עוד שנאו אותו**

והוא כפל מבואר. גם בחלום השני נאמר **ויחלום עוד חלום אחר ויספר אותו לאחיו וגומר** ואחר כך אמר **ויספר אל אביו ואל אחיו** ולמה זכר אחיו שני פעמים.

השאלה הי"ג

במאמר יעקב **הלא אחיך רועים בשכם לכה וגומר**, כי מה היום מימים ששלח יעקב לבקרם, ואיך לא ירא מהם שיזיקו ליוסף, כי אין ספק שהיה יודע בשנאתם אותו. ויוסף עצמו איך לא ירא ללכת אצלם, והוא רואה שלא יכלו דברו לשלום. ומה האות היותר גדול על שנאתם אותו, ולמה יזכיר הכתוב מה שהיה תועה בשדה, ומה ששאלו האיש מה תבקש, ומה שהשיבו, ומה התועלת בידיעת הפרטים ההם.

השאלה הי"ד

אחרי שעלה רוח רעה באנשים האלה להרוג את יוסף אחיהם מיראתם שמלוך ימלוך עליהם או לסיבה אחרת, איך נסכלה עצתם ונבערה חכמתם לבקש תחבולות וערמומיות להמיתו, וכמו שנאמר **ויתנכלו אותו להמיתו** היה להם להמיתו בסתר ולקברו. ואיך שלחוהו למצרים והשאירו לו שם ושארית, בזה היה מקום להתקיים חלומותיו כמו שהיה. ולא עוד אלא שנראו קלי הדעת שבתחילה אמרו **לכו ונהרגו ונשליכוהו באחת הבורות** ותוך כדי דבור קבלו טענת ראובן **אל תשפכו דם**, ועוד מעט קבלו טענת יהודה **לכו ונמכרנו לישמעאלים**.

השאלה הט"ו

מה הייתה כוונת ראובן אצל אחיו באומר: **אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור וגומר** כי מכל מקום לא היה יוצא בזה משפיכות דמו, ומה ההבדל בין שפיכתו בידיים או בגרום שישפך, כיון שבסוף היו רצחנים. ואיך אמר באזני אחיו: **הילד איננו ואני אנה אני בא** שבזה היה מגלה שהיה דעתו בראשונה להצילו ולהביאו אל אביו.

השאלה הט"ז

בדברי יעקב ואבילותו, כי הוא אמר **כתונת בני** והוא מאמר קצר שהיה לו לומר כתונת בני זאת, כיון שהיה משיב על מה ששאלוהו **הכר נא הכתונת בנך היא אם לא**. ועוד, למה אמר **חיה רעה אכלתהו טרוף טרוף יוסף**, ויקשה כפל **טרוף טרוף** אחרי אומר **חיה רעה אכלתהו**.

השאלה הי"ז

באמרו **ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וגומר** ויקשה זה:

ראשונה

לפי שאין דרך המתנחמים שיהיו בנים ובנות, כי הם מכלל האבלים והמתנחמים, אבל ראוי שיהיו אוהבים ורעים מחוץ.

ושנית

כי למה קמו כולם לנחמו, הקטנים עם הגדולים, ויבואו האנשים על הנשים, והיה די שיבואו בניו הגדולים לנחמו לא הקטנים ולא הבנות כלותיו,

ושלישית

מה עניין אמרו כי ארד אל בני אבל שאולה? ולמה היה צערו של יעקב גדול ועצום כל הימים אשר נידח ממנו נדחו יוסף. ולמה היה אבולו גדול גם כן והוא יותר מדאי מתקשה בו, כמו שנאמר: **וימאן להתנחם**. וכי דבר נפלא הוא להיפקד אחד מבני אדם? וכל שכן להיות אב י"ב בנים למה יפליג הפלגה עצומה כזאת על אחד מהם במותו? ומי האיש אשר לא יצדיק עליו מלכות שמים על הרעה בבואה.

ולא עוד אלא לסבב יעקב הסתלק ממנו רוח הקודש כל הזמן ההוא, עד ששמע שיוסף עודנו חי, כדבריהם ז"ל על זה, אמר כפי המתרגם 'ותחי רוח יעקב אביהם'. וקשה עוד מזה מה שהסכים בזה דעת עליון, ולא דבר ולא הוכיח ליעקב עליו, ולא הודיעו אמיתת העניין.

וגם **חז"ל** הפליגו לומר שכללו אחי יוסף את הקדוש ברוך הוא עימהם כביכול, וכסה עליהם.

ודעת **המדרש** שהוא זר מאוד, כשיובן כפשוטו, שבמות אחד מבניו בחייו לא יהיה מבני העולם הבא.

ורביעית

מה עניין **ויברך אותו אביו**, כי אחרי שאמר **וימאן להתנחם** בידוע שבכה, ולמה אמר אביו הלא ידענו שהוא היה הבלתי מתנחם.

השאלה הי"ח

אחרי שפרשה התורה האכזריות והפשע הגדול הזה שעשו בני יעקב, איך לא פרסמה העונש שקבלו עליו. ולא עוד, אלא שארז"ל שהוא יתברך סייע על ידם, וישלח מלאך להכין לו הדרך ללכת שם כדי שיגיע לידם.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כולם.

וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגומר עד ויעקב אהב את יוסף.

הפסוקים הראשונים האלה נראה לי לפרשם על אחד משני פנים:

הראשון

ראוי שיקדם לו ביאור שתי מילות שהם בתחילת הפסוק, והם **וישב ומגורי**, והנה ביאר **הרב המורה** שלשון ישיבה יאמר כפי הנחתו הראשונה על ההתמדה והמנוחה בענין מהכמו שהביא 'וראמה וישבה תחתיה'. 'מושיבי עקרת הבית', וזולתם. ואמנם **מגורי** מלבד מה שיורה על לשון גרות והוא הביאה מארץ אחרת. הנה יורה גם כן על לשון פחד ומגור. כמו 'לא תגורו מפני איש'. 'ואשר יגורתי יבא לי'. 'מכל מגורותי הצילני', 'מגור מסביב'. 'ומגורתם אביא להם'. ורבים ככה. וגם כן הוא לשון תגר וקטטה. 'אל תתגר בם'. 'למה תתגרה ברעה'. 'ומתגרת ידיך אני כליתי'. ומזה 'מי גר אתך עליך יפול', 'כל יום יגורו מלחמות', 'יגורו בחרמו'.

ויהיה לפי זה כי הפסוק הזה שנתישב יעקב ונשתקע בהתמדה בארץ מגורי אביו, רוצה לומר פחד יצחק אביו בין יעקב ועשו וקטטתם. וכאלו יעקב נתדמה באלו המגורות לאביו יצחק.

כי כמו שאביו **יצחק** בזקנתו סבל עמל עשו ויעקב ומשטמתם, כן **יעקב** סבל קטטת ומשטמת בניו.

וכמו **שיצחק** היה סבת קטטת בניו באהבתו את האחד יותר מן האחר. ככה **יעקב** היה סבה במריבת בניו במה שאהב את יוסף.

וכמו **שיצחק** סבל פרידת יעקב ממנו עשרים שנה בבית לבן ושנים בדרכים כמו שביארת.

כן **יעקב** סבל פרידת יוסף ממנו כ"ב שנה.

וכמו **שיעקב** עם היות שהלך מבית אביו עני ודל וכמו שנאמר 'כי במקלי עברתי את הירדן הזה', ועבד שם את לבן הנה במקום שהלך שם בורח ומגורש ועבד נתעשר ונתגדל, ככה **יוסף** במצרים שגורש שם ונמכר לעבד נתגדל ונתעשר.

וכמו **שיצחק** קודם מותו ראה את עשו ואת יעקב באהבה ובהסכמה, כן **יעקב** קודם מותו ראה את יוסף ואת אחיו בהסכמה ובאהבה רבה.

וכמו **שיצחק** מת בשיבה טובה וקברוהו בניו יחד. כן **יעקב** מת בשיבה טובה וקברוהו בניו יחד.

וכבר **ארז"ל** בבראשית רבה קצת מהדימוים האלה:
זה נשטם,
וזה נשטם,

זה אחיו מבקשים להרגו,
וזה אחיו מבקש להרגו.

אבל אין דבריהם דברי כי הם רצו לעשות דימוי מיעקב ליוסף, ואני דמיתי יעקב ליצחק אביו. גם הוכחתי זה מפסוק **וישב יעקב בארץ מגורי אביו**, ואין זה עניינם.

ולכן אומר, שבעבור שנתדמה לאביו ליצחק בכל הדברים האלה וזולתם, אמר הכתוב **וישב יעקב בארץ מגורי אביו**, כי נתיישב ונשתקע בכל הפחד והקטטות שראה יעקב בבניו, עם היות בארץ טובה, וזהו **בארץ כנען**. ועל זה אמר מיד **אלה תולדות יעקב יוסף** רוצה לומר, המגורות שהיו לאביו שמה, אלה עצמם היו תולדות יעקב, רוצה לומר קורותיו הבאות עליו, כי נתדמה לאביו בכל המאורעות ההם. ואחרי שאמר זה בכלל, סיפר איך היה כל זה בפרט, והוא אמרו יוסף בן שבע עשרה שנה וגו'. ויצא מזה שלא אמר תולדות יעקב על כל מה שנזכר בפסוק, אלא על הקורות אותו שנתדמו למגורות אביו, ולכן נתייחסו אל יעקב.

ומה שהקשה **הרמב"ן** שאין האדם מוליד קורותיו אינה קושיא, כי הנה הדבר ייחוס אם אל הפועל אותו, כאמרנו: זה הבית לפלוני, רוצה לומר שהוא פעל אותה; או אל מי שהיה לו

קניין אף על פי שלא בנאה. והנה המקרים נתייחסו אל יעקב, לא מפני שהולידם, אלא למה שהוא האיש שהשיגוהו וקרו לו.

זהו הפן הראשון מהפירוש לאלו הפסוקים.

והפן השני הוא שבא הכתוב הזה להגיד שיעקב בהיותו חוצה לארץ ובדרכים עד בא אל בית אביו, השתדל תמיד בקניין הטובות הזמניות הגופניות ולהרבות במקנהו, כמו שנאמר 'הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה', אבל מיד שבא אל בית אביו בארץ כנען להיותו מקום מוכן לעבוד את ה' משני צדדים:

- אם מצד ששם גר אביו אברהם ואביו יצחק,

- ואם מצד הארץ עצמה שהיא ארץ כנען הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה.

ולא רצה להשתדל עוד בקנייני העולם ולהרבות מקנהו, רק להתיישב שמה ולהתבודד בחמתו כמעשה אביו.

ובניו שהיו בחורים להוטים אחרי הקניינים לרתיחת טבעם, אותם מינה לרעות הצאן כאשר היה הוא עושה קודם לזה, ועל זה אמר הכתוב **וישב יעקב**, רצה לומר שנתיישב ולא רצה לצאת עוד מעירו לרעות את הצאן כאשר בראשונה. ושעשה זה שמה להיותו מגורי אביו, כי שם גר ודר דירתו בתוכו. וכן אברהם, שבזקנתם נתפרשו מעסק הממונות והקניינים, ונבדלו לעבוד את אלהיהם ולהכין עצמם לנבואה ולשפע האלוהי, וגם כן להיות זה בארץ כנען ארץ, אשר ה' דורש אותה, ושעל זה היה נדרו, ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים. כלומר, שכאשר ישוב לבית אביו לא יתעסק עוד בענייני העולם, כי אם בעבודת אלהיו, ועל זה אמר למעלה 'ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק'. כי לא אמר זה להודיע שהיה המקום ההוא חברון, כי ידוע היה, אלא להודיענו שבא שם לזאת הסיבה, רוצה לומר להתבודד שמה ולעזוב ענייני העולם, כאשר עשו אבותיו בזקנתם.

ואין ספק שהיה חברון בלתי ראוי לדירתו, כפי מה שייאותרו למרעה צאנו, כי היא ארץ סלעים ואין מרעה לצאן אשר להם, ולזה הוכרחו בניו ללכת לרעות את הצאן בשכם הרחק מחברון. אבל יעקב בחר המקום ההוא כפי הנאות להתבודדותו ויישובו, ולא חשש לצאנו. ולכן בחר בכלל בארץ כנען, לא בחרן ולא בדרכים, ובחר בפרט בחברון, להיותו ארץ מגורי אביו כמו שביארתי.

ובא אם כן הכתוב הזה לספר במעלת יעקב, שעם היות טבע בני אדם כל עוד יגדל עושרם ילכו אחריו, כמו שנאמר 'אוהב כסף לא ישבע כסף', הנה יעקב לא היה כן, כי עזב הנהגת

קנינו והבלי העולם והתיישב בארץ מגורי אביו בארץ כנען, שהם שתי הסיבות אשר זכרתי לדעת את ה'.

ולפי שמטבע השלם שישתדל להשלים זולתו כפי האפשר, וכל שכן יוצאי חלציו, אלא שלא יפעל הפועל אלא בהכנת המתפעל, לזה אמר **אלה תולדות יעקב יוסף**, ותולדות נאמר על הגדול והלמוד בדעה ובחכמה, וכמו שביאר **הרב המורה** בשיתוף שם ילד, שכל מי שלמד אדם והכינו נאמר שילדו, ולכן נקראו תלמידי הנביאים 'בני הנביאים' (מ"ב ב, ג) כי אחרי שהבן יקרא תולדות האב, להיותו מהוה גופו, יותר ראוי שיקרא התלמיד בן להיותו מהוה נפש, רוצה לומר מוציאה מן הכוח אל הפועל.

ועל זה אמרו **חז"ל** 'אלה תולדות אהרן ומשה', שלא הזכיר רק תולדות אהרן אלא שקראם תולדות משה לפי שלמדם תורה.

ולפי זה יאמר שעם היות ליעקב בנים רבים, לבד יוסף היה דומה אליו בשלמות שכלו ודעתו. וזה לבד היה מלמדו ומוליד בו דעות וחכמה ומוסר מבין שאר בניו, כי הוא היה עמו תמיד.

וכמו שאמרו **חז"ל** שכל מה שקבל משם ועבר מסר לו. ולכן נמצא בו השפע הנבואי ורוח אלהין קדישין. והיה א"כ יוסף בלבד תולדות יעקב, כי בו בלבד היו גידוליו ולימודו. כי עם היות בניו כולם שלמים וכן רבים, הנה ביוסף נראה עוד גידולו וחכמתו ושלמותו.

והותרו בכל מה שפירשתי בכל אחד מהפנים האלה ב' השאלות הראשונות הא' והב'.

וסיפר הכתוב משלמות יוסף בשכלו ומידותיו, באומרו **יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן**. רוצה לומר, שהוא היה כל כך נבון ומשכיל בכל דבר, שגם בהנהגת הצאן והצריך אליהם, היה הוא הרועה מדריך ומנהיג ומלמד את אחיו. כי לא נאמר כאן היה רועה, להיותו רועה צאן, כי גם שאר אחיו לא היו רועי צאן בעצמם אבל היו מנהיגים את הרועים אשר תחת ידיהם, ויוסף עם היותו קטון השנים, בן י"ז שנה, היה מטוב שכלו ובזכות הבנתו, שהוא היה רועה כלומר מנהיג ומלמד את אחיו בענייני הצאן. כי אף על פי שהוא לא היה הולך עם הצאן, היה מבין ויודע בדברים הצריכים אליהם יותר מכל אחיו, ויהיה רועה מלשון מנהיג ומלמד ומדריך כמו 'רועה ישראל האזינה', 'אני ארעה את צאני',

גם סיפר משלמות מידותיו שלא היה מתגאה בשכלו בדעתו כי הוא היה **נער**, רוצה לומר משרת **את בני בלהה ואת בני זלפה** שהם הפחותים מכל אחיו, כי לא די שהיה משרת את הגדולים בני לאה הגברת, אבל גם אצל בני השפחות היה משתדל ומשרת, ולא היה מזלזל בכבודם. ולא היו בעיניו כבני שפחות, אלא כאלו היו נשי אביו, כן היה מכבדם

ומשרת אותם. והיה אם כן בדעתו מנהיג את הגדולים מדריכם ומייעצם במה שיעשו, ובהשתדלותו משרת גם את הפחותים שבהם.

והתבאר אם כן מזה כמה מעלות טובות היו ביוסף: התבונה וההשתדלות והענווה והשפלות. וכולם באמת נמשכות משלמות השכל, ולכן הייתה הגאווה משיג עצמי לחסרי הדעת, כי הנה היודע מהות האדם ותכליתו וערכו במציאות וחסרונו במעשיו לא יתגאה.

והותרו במה שפירשתי בזה השאלה הג' והד'.

ואמנם אמרו ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, בא להגיד גם כן משלמות מידותיו של יוסף, שהיה חפץ שיהיו אחיו שלמים במידותיהם, ולכן לא היה מספר לאביו הוא מידה מגונה שראה בהם, כי זה לא יקרא דיבה רעה. ולא גם כן היה משקר בהם חלילה. ולזה לא אמר **ויוצא** יוסף דיבה רעה אבל אמר **ויבא**, להגיד כי בעבור שהוא היה עם אביו בעיר, כשהיה שומע מפי אנשי העיר בשווקים וברחובות שהיו אומרים גנות ממעשיהם - אותה דיבה כמו ששמעה היה הוא מביא אל אביו. ולא היה מאמת שכן היה, אלא שכן שמע מפי אנשי העיר.

והתבונן אמרו **אל אביהם**, כי אלו היה מספר אותה בשוק, היה בכלל מספר לשון הרע. אמנם יוסף לא היה מביאה כי אם אל אביהם, מהצד שהוא אביהם, כדי שייסרם וידריכם וירחיקם מהחטא. לזה אמר **אל אביהם**, וימחה הגנות מהם, ולא יהיה פוצה פה ומצפצף נגדם בכל הארץ. ולא לתכלית אחר - להראות עצמו בפני אביו צדיק, ואחיו רעים וחטאים. אבל **חז"ל** יחסו בזה ליוסף אשמה, לפי שהיה מביא לאביו הדיבה ההיא, ואולי שלא הייתה אמת, ולכן אמרו שלקה עליה. וכנוי דיבתם חוזר אל כל האחים, כי מה שהיה שומע היה מבני לאה או מבני השפחות היה מגיד.

ויצא מזה שהייתה ליוסף אהבה עם אחיו, ולזה היה משתדל בתקנתם ע"י אביו, ולא כמנהג הפחותים המקנאים ברשע חבריהם למען ישובחו הם. ולמדנו עוד, שהיה אוהב השלמות ומואס החסרון מהמעשים.

וכבר כתב **הרב המורה** כמה יש בזה מהמעלה, כמו שמצינו במשה שאמר 'למה תכה רעך', וכן 'ויקם משה ויושיעו'. כי היה שונא החמס והרשע בטבעו.

ולהיות יוסף שלם בשכלו ובמידותיו ובענוותנותו, בהשתדלותו באהבתו לאחיו, בהכנעתו אצל אביו - היה תולדות יעקב - יוסף. כי נתדמה אל אביו בשלמותו, ונראה בו גדולי אביו ותולדותיו ולימודו בו.

והותרה השאלה הה'.

יעקב אהב את יוסף... וילכו אחיו לרעות [לז,ג-יא]

בא הכתוב הזה להודיע, שהייתה אהבת יעקב ליוסף מפני חכמתו ושלמותו, לא מפני שהוא בנו. לפי שאהבה אשר היא מהאב לבנים היא מפאת הדמיון, ולכן תמצא בבעלי חיים שאין להם שכל. ואם הייתה אהבת יעקב אל יוסף מהצד שהוא בנו, היה ראוי שיאהב את שאר בניו יותר ממנו, כי האהבה היא כפי הדבר האהוב, ולכן בהכרח לאהוב י"א בנים מלאהוב בן אחד לבדו. אבל הוא, עליו השלום, אהב את יוסף מכל בניו, וזה מורה שהייתה אהבתו אותו אהבה אמיתית, אהבה שהיא תלויה בדבר שלמות חכמה והשכל, והיא אהבת הטוב במה שהוא טוב.

ואמרו **כי בן זקונים הוא לו**, עניינו שבעבור שלמעלה שיבח הכתוב את יוסף שהיה משתדל זריז ומהיר במלאכתו, משרת את בני בלהה ואת בני זלפה כדרך הנערים, והיה אפשר שייחשב לו זה בטבע יצירתו ומזגו, ולא מפאת שכלו לבחירת המעלה אשר היא כפי הבחירה והשכל, לכן העיד הכתוב שלא היה כן, כי לא היה יוסף בכל המקומות ובכל הזמנים נער מהיר וזריז במעשיו, כי הוא היה פועל ההפכים כפי המקומות, רוצה לומר בהיותו עם אחיו הבחורים היה נער, ובהיותו אצל אביו הזקן היה **בן זקונים הוא לו**, בשובה ונחת ומתינות כמנהג הזקנים.

וזה טעם **כי בן זקונים הוא לו**, רוצה לומר עם בני בלהה ובני זלפה היה נער, ובערכו ושיבתו אצל אביו היה בן זקונים. ולפי שהיו פעולותיו משוערות כפי הזמן והמקומות, נראה שהיה חכם בכל מעשיו, ולכן אהב אותו אביו מכל בניו. ואם לזה כיון **אונקלוס** במה שתרגם, 'ארי בר חכים הוא ליה', שמצא בו אביו טעם זקנים, לא טעם נערים שבנינם סתירה לרתיחת טבעם ומעוט התבוננותם בדרכי השכל, היטיב לראות בפירוש הפסוק הזה באמת.

והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל כבד הפעלות, גם לא היה אדומי מהיר המעשים בלתי מיושב כי השקט לא יוכל, אבל היה שלם השכל פועל בבחירה כפי התבונה, פעם המהירות ופעם ההתישבות, וכן בשאר המידות. ולכן אהבו אביו אהבת המעלה והטוב,

ועשה לו כתונת פסים. כי למה שהכיר בו היותו גדול הערך מאחיו, רצה שיהיה כן מלבושו בערך אל מלבושי אחיו בגדי קודש לכבוד ולתפארת.

וכבר הזהירו **חז"ל** על מלבושי **החכמים** שיהיו נקיים וטובים, ואמרו תלמיד חכם שנמצא רבב בבגדו חייב מיתה. ואמרו אסור לתלמיד חכם לילך במנעלים מטולאים, וזולת זה הרבה.

ולזה רצה יעקב אבינו שיהיה לסימן ואות לבוש מעלתו בגדי משי, לא זולתו מהאחים, כי היו המלבושים בימים ההם נערכים כפי מעלת האיש וכמו שהיה במצרים, שאין עבד לובש בגדי שרים, ולכן הליביש פרעה ליוסף בגדי שש. והנה א"כ כתונת פסים היא לאות שלמותו.

והותרו בזה השאלה הו' והז' והח'.

ואמנם אמרו **ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וגו'** ראוי לתת טעם בשנאתם את יוסף בעבור שאהבו אביהם. והנראה לי בו הוא אחד משני טעמים:

האחד

הוא, שהם בראותם שהיה אביהם אוהב ליוסף מלי"א בנים אחרים שהיו לו, נתנו לב לחשוב למה מצא יוסף חן בעיני אביו יותר מכולם, והם לא היו משערים מעלתו וחשיבותו, כי לא ישער הפחות מעלת החשוב לעולם. ולכן חשבו שהיה מכבד את יוסף בעבור שהיה מלשין אותם ומביא דיבתם רעה אליו.

אין ספק שהיה יעקב מייסר לבניו על דיבתם רעה ושלא יאמר אליהם מי המגיד אותו, כל זה כי לא נכון לאב להטיל שנאה בין האחים, אבל הם בראותם שאותו אהב אביהם מכל בניו, חשבו מחשבות שבעבור היותו מגיד לאביו את כל מעשיהם בבית ובשדה, היה עושה לו את כל הכבוד הזה, וזה **ממנהג הזקנים הכלואים בבית ואינם רואים מה נעשה בעיר**, יאהבו מאוד לשמוע חדשות וכבדו מאוד את המגידים אותם אליהם, כל שכן בהגיד לו ענינו ביתו ובניו. כי לזה בעצמו היו המלשינים תמיד אהובים לשרים ולגדולים.

וכן בני יעקב לזה בעצמו שחשבו על יוסף – שנאוהו, לא שהייתה שנאתם אותו בעבור שאהבו אביו, אלא בעבור הסיבה אשר בגללה אהבו אביו.

והנה הכתוב גילה אמיתת הדבר באומר **ויעקב אהב את יוסף כי בן זקונים הוא לו**. אמנם אחיו שלא שערו בשלמותו והיותו בן זקונים, כאשר ראו כי אותו אהב אביהם, חשבו שהיה מפני המלשינות, ולכן **וישנאו אותו**. והיה משנאתם אותו כל כך, עד שכאשר היה

יוסף נותן להם שלום, לא יכלו לשמוע דברו ולהשיב על שלומו, וזהו ולא יכלו דברו לשלום, כאלו אמר להשיב לו על שלומו שהיה מקדים להם תמיד, זהו הטעם האחד.

אמנם הטעם השני

בזה הוא שבני יעקב חשבו בראותם שאת יוסף אהב אביהם מכל בניו עלה בלבם כי הוא היה עיקר הבית ויורש עזר, ולו משפט הבכורה, כי הוא הבן הבכור לאהובה. ושהיו כולם בערכו כבני הפילגשים, וחשבו כי כמו שאברהם עשה עוקר כל בניו מיצחק, ויצחק עשה יעקב עוקר הבית ויורש הברכות ונחלת הארץ, ועשו נדחה אל הר שער. ככה בבית יעקב אביהם אחד יהיה היורש הברכות ונחלת הארץ הקדושה והוא יהיה יוסף, והמה ידחו מעליו. ושלזה אהבו אביהם מכל בניו, וגם לזה עשה לו כתונת פסים כשר וגדול הבית ומסר לו כל מה שלמד משם ועבר. ולכן **וישנאו אותו** וישטמוהו בעלי חצים, כמו שהשטים עשו ליעקב על כדומה לזה.

והותרה בזה השאלה הט'.

האמנם יגיד הכתוב שלא הייתה השנאה כולה פעם הראשונה. כי הנה בתחילה שנאו אותו בלבד שלא יכלו דברו לשלום כמו שפירשתי, אבל כאשר סיפר להם החלומות המורים על הממשלה והמלכות עליהם, אז נתחזק אצלם המחשבה ההיא, ויוסיפו עוד שנוא אותו.

ולזה סיפר שיוסף עם היותו רואה שהיו אחיו שונאים אותו, לא היה שונא אותם והיה מקדים לתת להם שלום, ואף על פי שהם לא היו משיבים לו על שלומו, הוא היה מתחבר אליהם ומספר להם חלומותיו. וזהו אמרו: **ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו**. ואין פירושו שהגיד אמיתת החלום להם, אלא שהגיד שחלם חלום, והיה רוצה שיפתרוהו לו, וזה כמנהג האוהבים שסיפרו חלומותיהם לאוהביהם.

ולכן אמר להם אחר זה **ויאמר להם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי**. כי בתחילה הגיד להם שחלם, ועתה יספר להם ענין החלום שראה. ובעבור שהם היו שונאים אותו ולא יכלו דברו לשלום, וראו שעכ"פ היה פוצר לדבר עימהם ורוצה להגיד להם חלומם, לכן היו שונאים אותו עוד על השנאה שהיו שונאים אותו. וזהו אומרו קודם סיפור החלום **ויוסיפו עוד שנא אותו**, כי כאשר אמר להם שחלם, נראה להם שהוא היה פוצר לדבר עימהם בדרך חנופה ושקרות, ולכן הוסיפו בשנאתו, כי היה הדרך הנאות לחנפים המשקרים להתרחק מהם מדבר קטנה או גדולה. וכמו שאמר שלמה 'בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו'.

האמנם יוסף שהיה נקי המחשבות וטהור ממה שחשבו עליו, לא היה חושש לדבר מזה, ולכן חלה פניהם: **שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי, והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו'** הראהו בחלומו שע"י אלומות תבואה ישתעבדו לו ויבואו להשתחוות לו.

וכמה מהעניינים כלל זה החלום.

ראשונה

באמרו: **והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו'** שתהיה מעלתו ע"י אלומות.

ושנית

שלא תהיה מעלתו מאתם בשיקימוהו עליהם שוטר ומושל, אלא שהוא מעצמו מבלתי מעלה יעלה לגדולה, כמו שנאמר **והנה קמה אלומתי**.

ושלישית

שיתמיד במלכותו זמן רב, כי שמונים שנה מלך במצרים, מה שלא נשמע באדם שתתמיד בו הממשלה כל כך מהימים. ועל זה אמר **וגם ניצבה** שקמה מעצמה ולא נפלה, אבל ניצבה בעמדה זמן רב.

ורביעית

שהם ישתדלו ויסבבו סיבות ודרכים רבות להסיר ממנו מעלתו או לסבב שלא יעלה אליה, ולא יעלה בידיהם, וזהו והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחווינה לאלומתי, רוצה לומר אתם תעשו סיבובים והשתדלויות למנוע מעלתי כדי שלא תשתחוו אלי ולא תצליחו בהם, כי לסוף סוף **ותשתחווינה**.

והחמישית

גילה בזה שהם בפעם הראשונים וגם בשנית לא השתחוו לו כי לא הכירוהו, אבל השתחוו לאלומתי רוצה לומר לצורך התבואה שהייתה בידו, כי בעבורה באו לפניו והשתחוו, לא במה שהוא יוסף אלא בבחינת שלמותו, וזהו **ותשתחווינה לאלומתי**. כי החלום האחד הזה נתייחד בלבד למה שקרה לו עם אחיו קודם ההכרה.

והנה אחיו הבינו בכללות פתרון החלום ולכן השיבוהו: **המלוך תמלוך עלינו**, רוצה לומר במה שחלמת **והנה קמה אלומתי וגם ניצבה**, מורה שמלוך תמלוך עלינו כי לשון קומה יאמר על המלכות כמו 'ויקם מלך חדש על מצרים', 'הקים בני עבדו'. ובמה שאמרת **והנה תסובנה וגו'**, מורה שמשול תמשול בנו בחזקה. התחשוב שיהיה זה אמת, אם משול תמשול בנו. אחרי שאמרת **והנה תסובינה אלומותיכם**, יורה שבחזקה ובעל כרחינו תמשול בנו.

וכן כתב **רש"י** המשול תמשול בנו בחזקה.

והמפרשים פירשו, שמלוך תמלוך עלינו ברצוננו שנמליך אותך עלינו. אם משול תמשול בנו על כורחנו.

האמנם ראוי שהחלום יהיה מורה על גדולה, ונתחזקה אז מחשבתם שהיה רצון אביו להחזיקו בביתו ובירושת הארץ, ולכן שנאו אותו **על חלומותיו**, כמו שישנא האדם למלאך המות לפי שייראו מלפניו שימיתוהו. **ועל דבריו**, שהם הדיבה שהייתה סיבה בהתחלת השנאה.

ואפשר לומר שחשדוהו שהוא מעצמו היה ממציא החלום ההוא כדי להכעיסם, ולזה אמר **ועל דבריו**.

או שהיה מוסיף בו דברים ומפני זה היו קוראין לו בעל החלומות, שהוא היה עושה אותם כרצונו והוא היותר נכון בעיני.

וסיפר הכתוב שחלם יוסף חלום אחר, שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו. והנה זה היה רומז השמש ליעקב, והירח לביתו, והכוכבים לאחיו. ואמר **משתחוים לי**, לפי שהחלום הראשון הורה שילכו אחיו קודם שיכירוהו, להשתעבד אליו על עניין התבואה, וכמו שאמר **ותשתחוין לאלומתי**. והחלום השני הנה גילה שעוד ילכו אחרי שיכירו אותו להשתחוות לו, לא לאלומתו, כי אם לו במה שהוא יוסף אחיהם. והיה זה כשהלכו עם אביו וביתו.

וזכר הכתוב שראשונה ספר זה החלום השני לאחיו בלבד, והם לא ענוהו דבר, אולי שלא הבינו עניינו. או שחששו שהחלומות הולכים אחר הפה, ונתחרטו ממה שפתרו לו החלום הראשון אם **מלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו**. ולכן לא רצו לפתור החלום השני הזה.

אמנם החלום השני סיפר אותו לאביו, מה שלא עשה בראשון, לפי שראה בו דברים נוגעים לאביו, כמו שכתב **והנה השמש והירח וגו'** שהיה השמש רומז לאביו. ולזה סיפר אותו לו. ואביו הבין לעניינו וגער בו, פן ישנאוהו אחיו באומרם **הבא נבא אני ואמך ואחריך להשתחוות לך ארצה?** כלומר והלא דמיון כוזב, והחלומות שווא ידברו. ואם לא איפה איה אמך שהיא כבר מתה. וא"כ מה החלום הזה שתגידנו, אין זה אלא גובה לב ונערות, שהיית חושב בגאות בהקיץ, ולכך רעיוןך על שכרך סליקו בשינה.

אפשר עוד לפרש **הבא נבא וגו'**, שעשה יעקב שלושה מונעים במה שיורה חלומו.

האחד מצדו, שאיך ייכנע הוא לבנו. וזה אמרו **הבא נבא אני**.

והמניעה השנית מצד אמו, שאיך תבוא להשתחוות לו, והיא כבר מתה.

והשלישית מפאת אחיו, שהם שונאים אותו, ואיך יבואו להשתחוות לו. וזהו אני אמך ואחיך להשתחוות לך ארצה.

ועם כל זה אביו שמר את הדבר בלבו, כי חשב בלבו כי האלהים הראה לו את אשר הוא עושה. אבל אחיו, בהישנות החלום פעמיים, כבר יצאו מגדר השנאה, שלא חשדוהו בהיותו חוטא בדבר ולא בדבר אחר, ונפל חשש בלבם שאולי מאת האלהים היה. ולכן **ויקנאו בו אחיו**, כי הקנאה זולת השנאה, כמו שביארתי.

והנה כיוון יוסף בספרי החלומות ההם לאחיו, אם להורות להם אהבתו שהיה מדבר עימהם כל אשר בלבו. וגם להודיע שאם היה אביו מכבדו לא היה להיותו מלשין ומוסר ומוציא דיבה, אלא שמתת אלהים היא, ומן השמים הבדילוהו למעלה וכבוד, וחשב שבזה יכבדוהו הם גם כן ויאהבוהו. ולא היה הדבר כן, אלא בהפך, שמאותו חשש נכלו אותו להמיתו וכמו שיתבאר.

הנה הותרו עם מה שפירשתי השאלה הי' הי"א והי"ב.

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם... ויקרע יעקב שמלותיו [לז, יב-לג]

סיפר הכתוב שאחי יוסף בשנאתם אותו הלכו לרעות את צאן אביהם בשכם, בחושבם שבהתרחקם לא ילך רכיל בינותם להביא לאביהם דיבתם, ולא יראו במה שיעשו אביהם אליו מהיתרון והכבוד. גם שאולי הוא ילך שמה יום אחד, ואז ישיבו לו עמלו בראשו וכמו שעשו.

ואולי שמפני זה הלכו לרעות בשכם עיר הדמים, כדי שיחשוב אביו אם יוסף ילך שם ויהרגוהו, שמאויביהם אשר היו סביבותיהם הרגוהו.

ולכן ספר שישראל באהבתו את יוסף אמר לו בדרך שמחה והיתול **הלא אחיך רועים בשכם**, ואתה יושב בבית ארזים, איני רוצה בזה, **לך ואשלחך אליהם** ותרעה שם את הצאן כמוהם, כי כולכם בני, ולמה יהיה לך זה היתרון עליהם. והוא [ב208] בענוותנותו השיבו **הנני**, רוצה לומר אנכי אעשה כדבריך.

ואז כשראה אביו את תשובתו בענוה ומוסר, אמר: איני חפץ שאתה בני תשב שמה עם הצאן, אלא שעתה תלך שמה לראות **את שלום אחיך ואת שלום הצאן**, אולי שמפני היותם בשכם יבואו מהסביבות עליהם ויזיקום. אבל מיד **השיבני דבר**, ותשוב לעמוד לפני ולא תישאר עימהם. וגם לאהבתו אותו לווהו מחברון עד עמק העיר, **וישלחהו מעמק חברון** ללכת לשכם.

ובעבור שהיה יוסף נבון וחכם מבין דבר מתוך דבר, וסימנא מילתא היא, זכר הכתוב מה שקרה לו בדרך שמצא אותו איש אחד, ויוסף היה תועה בשדה, כמבקש אותם. **וישאלהו האיש לאמר מה תבקש**, כי נראה לו כמבקש דבר מה. האמנם הנה תחת שאלתו עומק, כי הוא שאל ממנו **מה תבקש**, רוצה לומר התדע שתבקש טובה לעצמך, או אולי תבקש רעה. ויוסף לקח הדברים כפשוטם, כדי שלא ימנע ממה שציוהו אביו, ואמר **את אחי אנכי מבקש**. כי חשב בו מתוך שאלתו שהיה מכיר בו, ומקל וחומר יכיר את אחיו. **הגידה נא לי איפה הם רועים**, כי אי אפשר שלא ראית את עדריהם בדרך אשר באת בו. אבל האיש השיבו **נסעו מזה**, כי אני שמעתי רועים **אומרים נלכה דותינה**. ודאי הם אחיך אשר תבקש.

וגם במאמר הזה רמז לו האיש, בעבור שהוא אמר **את אחי אנכי מבקש**, שנסעו מהיותם אחיו והיה לבבם למרע, ומה הוא אם כן מבקש. ולפי שהיה כל כך מהסימן בדבריו, **ארז"ל** שהיה גבריאל שאמר לו מה שהיה עתיד לבוא עליו ברמיזות.

ויוסף חכם היה, ואין ספק שראה את הרמוז בדבריו, אבל עם כל זה לא שב אחור דרכו, פן יעבור על מצות אביו. גם שהקב"ה היה מדריך אותו להגיע לתכלית הגזרה מחכמתו, ולכן לא חשש מן הסימנים ההם. הנה א"כ שלח יעקב את יוסף לראות את שלום הצאן, ומפני שהלכו לשכם ויצא משכם שמה, ולא נתן אל לבו שיעשו רעה ליוסף, כי ידע שהוא לא הרע עימהם לעולם, ולמה יזיקוהו. ויוסף לא נמנע מלהלוך כדי לקיים מצות אביו, **והותרה השאלה הי"ג**.

וזכר הכתוב שכאשר ראו אחי יוסף אותו מרחוק, **ויתנכלו אותו להמיתו**. רוצה לומר שביקשו ביניהם נכלים וערמומיות להסירו מן העולם ולסלק דעתו מעליהם, כי כולם הסכימו להסיר מעליהם אדנות וממשלת הנער ההוא. אמנם היו מחולפים באיזה אופן יסירוהו מעליהם. כי מהם אמרו שיהרגוהו בהחלט, ועל זה אמר: **ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא**, רוצה לומר העושה החלומות מעצמו כחפצו הנה הוא בא, **ועתה לכו ונהרגוהו** וגומר, ואז נראה איך יתקיימו חלומותיו. כי היה דעתם של אלו שהחלומות שהיה מספר יוסף, לא חלם אותם מעולם, אבל שהוא מזדונו וגובה לבבו ממציא אותם החלומות.

ואמרו ז"ל, שהיו אלו האומרים **ועתה לכו ונהרגו**, שמעון ולוי. ויש להם טענה, כי הנה ראובן ויהודה לא הייתה שנאתם שלימה, ובני השפחות היו קטנים ופחותים אצלם, והוא היה שגור אצלם לא יעצרו כוח לומר דבר בזה. נשאר אם כן שהיו שמעון ולוי, כי מפני שבאותו שכם הרגו החללים, רצו להרוג שם גם את זה. ואמנם לענין אביהם, אמרו שישליכוהו באחת הבורות, ויאמרו חיה רעה אכלתהו, ואביו יאמין לזה, ובפרט בראותו את כתונת הפסים. כי יאמר אילו הרגוהו ליסטים, היו נוטלים הכתונת ועוזבים את נבלת גופו, אבל מאחר שנמצאה הכתונת ולא הגוף, חיה רעה אכלתהו.

אמנם ראובן היה מדעת אחר. כי הוא אמר אליהם אולי שהחלומות מאת האלהים, ואיך תבטלו רצונו וגזרתו, למה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח. ולכן לא נכנו נפש. ולפי שאחיו לא היו מקבלים עצתו לשיפטר בלא כלום, הוצרך לדבר אליהם שנית, והוא אמרו **ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם**, רוצה לומר אל תשפכו אותו בידיים, כי דבר רע הוא לשפוך דם נקי. ואם הוא נקי מזה אשר חשבתם עליו מהחלומות, אבל השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר, ויד אל תשלחו, בו רצה לומר שלא תשליכו עליו אבנים להרגו.

והיה דעתו אצלם בזה, שבזה תראה אמיתת הדבר, כי אם בדרך נס היו חלומותיו, הוא יסירהו משם בדרך נס בכוחו הגדול. ואם לא שם ימות בנפש מרה. והיה אם כן כפי זה הדרך ניסיון גדול בזה. האמנם העידה התורה עליו שהייתה כוונתו להצילו **מידם להשיבו אל אביו**, כי מאשר חטא לאביו בחללו את יצועי אביו חשב שבזה יתקן את אשר עוותו.

והנה אחיו קבלו ממנו העצה היעוצה הזאת, להיותה כפי הניסיון. ולכן בבוא יוסף אליהם הפשיטו ממנו **את כותנתו**, והוא כתונת הפסים שהיה עליו.

והמפרשים פירשו את כותנתו - את החלוק הסמוך לעור. ושכתונת הפסים היא אשר עליו, והשליכו אותו בבור ערום.

ואינו נכון, שאם כן, היה ראוי שיאמר ויפשיטו את יוסף את כתונת הפסים אשר עליו ואת כותנתו, כי אין ספק שראשונה יפשיטוהו כתונת הפסים שהיה למעלה, קודם שיפשיטו ממנו החלוק. אלא שלא הפשיטוהו, לבד כותנתו המיוחדת למעלה, והיא כתונת הפסים אשר עליו. וישליכו אותו הבורה שהיה ריק ואין בו מים, כי אם היו שם מים היה נטבע ומת, ומה הניסיון אשר יישאר.

וסיפר מאכזריותם שישבו לאכול לחם התשעה אחים, לא ראובן כי הוא לא היה שם במכירתו. ובהיותם אוכלים ראו אורחת ישמעאלים באה מגלעד, כי מצד משאם הכירו שהם ישמעאלים, ומצד הדרך שבאים בו ידעו שבאים מגלעד, כי כן היה מנהגם להביא באותו דרך נקאת וצרי ולוט משם למצרים. וכן חשבו יהודה ואחיו, שאמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים. אבל כאשר נתקרבו אצלם, הוסיפו עוד ידיעה והכרה בהם, כי מלבד שהיו כבר יודעים שהם בכלל ישמעאלים, הכירו בבואם שהיו בפרט מדיינים, שהם מכלל הישמעאלים ומחוז מדין, ולכן נקראו כאן ישמעאלים ונקראו גם כן מדיינים, כי שני שמות היו להם: בכלל ישמעאלים, ובפרט מדיינים.

וכן כתב **הראב"ע**, שהמדיינים נקראים ישמעאלים. וזה יותר נכון ממה שפירש **הרמב"ן**, שהיו הסוחרים מדיינים, והגמלים היו של ישמעאלים.

והיו דברי יהודה לאחיו **מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו**. רצה לומר, הנה אחרי שהשלכנו את יוסף בבור הרי הוא כמת, כי הנה ה' עושה ארובות בשמים איך יוציאוהו משם, ואין שם הכנה להתברר הניסיון כדברי ראובן.

ידוע שהאדם ההורג את האדם לא יהיה כי אם לאחד משלוש סיבות:

- אם לקחת ממנו כסף או זהב או דבר שבידו.

- ואם לשנאתו אותו, אם הוא אויבו.

- או להתפאר עליו שגבר עליו והרגו.

והנה בהריגת יוסף אין לנו אחד משלוש אלה:

אם לממון, **מה בצע - מה ממון, כפרש"י** נרוויח בהריגתו,

ואם לאיבה ונקמה ממנו, הוא אחינו **כי אחינו בשרינו הוא**, והרי הוא כאלו ניקח הנקמה מעצימנו ומבשרנו.

ואם להתפאר בהריגתו, גם זה לא יחול כאן, כי אנחנו בהכרח נכסה את דמו, רוצה לומר מפני אבינו, ואם כן מה תועלת בהריגה הזאת. מוטב שנמכרנו לישמעאלים, ולא להרגו בידינו, ולא בבור אשר השלכנוהו, **כי אחינו ובשרנו הוא**.

והייתה כוונת מאמרו, שאם מה' יצא הדבר כאשר חלם, שם ינוח לו, ריוח והצלה יעמוד לו באשר ילך, ואם החלומות השוא ידברו, תתהפך ממשלתו ומלכותו לשפלות ועבדות עולם שהוא תכלית ההרחקה. כאילו אמר וה' הטוב בעיניו יעשה, ואנחנו לא נעבור על דברו ולא נחטא לאבינו בהריגת בנו.

וישמעו אחיו וקבלו עצתו וימשכּוּהוּ מן הבור ומכּוּרוּהוּ להוריד מצרימה. ולפי שלא הייתה כוונתם במכירה כי אם להרחיקו מבית אביו, לא לחמדת הכסף שנטלו ממנו, לכן מכרו אותו בעשרים כסף, שהיה דבר מועט, כמו שכתב **רש"י**.

וכאשר חזר ראובן מן המקום אשר הלך שם, ולא מצא את יוסף בבור, חרד חרדה גדולה, כי חשב אם שאכלוהו שם חיות רעות תנין ובנות יענה, או שחשדם שהם עצמם העלוהו והרגוהו, ולכן קרע את בגדיו ואמר: **הילד איננו ואני אנה אני בא**. ופירוש זה הוא כך אצלי: הילד הזה, עם היותו נקי מעון, איננו, שהרגתם אותו, ואני אנה אני בא. שגם כן היום או מחר אם אשב בחברתכם, יעלה בדעתכם ותהרגו אותי, ולמה אני בא לשבת עם אנשים רצחנים.

ואין ספק שהודיעוהו אמיתת הדבר, שמכּוּרוּהוּ לישמעאלים להורידו מצרימה, אבל לא נתקררה דעתו של ראובן שהיה בדעתו להשיבו אל אביו.

והותרו עם מה שפירשתי בזה השאלות הי"ד והט"ו.

האמנם כאשר ראו שנעשה הדבר, נתייעצו לעניין אביהם. ולכן שחטו שער עזים, ויטבלו את הכתונת בדמו, **וישלחו את** הכתונת, רוצה לומר שבחברותם עשו בה חתיכות כדמות שיני חיות, מלשון 'בשלח יעבורו', והביאוה אל אביו. כי הנה באו כולם עמה, כמתאבלים על מציאתה. ולכן שאלו ממנו **הכתונת בנך היא אם לא**. והזקן הכירה ואמר **כתונת בני** זו בלי ספק. ואחרי שמצאתם את כותנתו ולא מצאתם את גופו, אין ספק **שחיה רעה אכלתהו**, והיא אכלה בשרו ועצמותיו ועזבה כותנתו.

ואמנם התפלא הזקן איך לא מצאו ממנו עצם ולא דבר מכל גופו כלל. ועל זה היה אומר עם היות שחיה רעה אכלתהו, איך אפשר ש**טרוף טורף יוסף**. כאלו כולו בבת אחת נטרף ראשו על כרעיו ועל קרבו, שלא נשאר ממנו דבר. ומאשר לא אמר הכתוב כתונת בני זו, אלא **כתונת בני** בלבד, נראה לי לפרש הכתוב הזה שיעקב היה מדבר כנגד הכתונת. ואומר כתונת - אין ספק שהיו בנרצח הזה שתי בחינות: [209ב]

בחינה מצד שהוא בני,

ובחינה מצד שהוא יוסף, כפי שלמותו וחכמתו ומידותיו.

ולכן, עם היות שבני חיה רעה אכלתהו, כי לא הספיק זכותי לשומרו, ולכן מצד שהוא בני אכלתהו חיה רעה, הנה הוא מן הצד שהוא יוסף, רוצה לומר יוסף בשלמות השכל והמעלה. איך יתכן ש**טרוף טורף יוסף**, ושלא נדבקה בו ההשגחה האלהית. זה בלי ספק שאין ראוי להאמינו.

והותרה בזה השאלה הי"ו.

ויקרא יעקב שמלותיו... ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו [לז,לד-לן]

עם היות שיעקב שתי בחינות היו לצערו ואבלו, וזה מצד שהוא בנו שהאב בטבע יצטער על מות בנו. ואם מצד שלמותו בעצמו, זכר הכתוב שלא קרא שמלותיו ושם שק ואפר במותניו והתאבל ימים רבים, אלא מאשר הוא בנו, להיות כנגד הטבע שימות הבן הקטן בחיי אביו הזקן. ולזה התאבל על בנו במה שהוא בנו ימים רבים.

והז"ל אמרו שהיו עשרים ושתיים שנים שעברו משנעדר ממנו עד שראה אותו. וכבר אמרו **רז"ל** שהקובר בניו בחייו מוחלים לו על כל עונותיו, וזה לפי שנשתנה עליו המנהג הטבעי, ודי בזה עונש לכל עוון.

ולכן התאבל יעקב **על בנו ימים רבים**, כי מצד שהיה בנו עשה זה, לא במה שהוא יוסף, כי לא יתאבל הקטן על הגדול, כי זהו האופן מן האבל הגדול.

ולפי שהוא היה מתאבל עליו אומר או לי בני איה בני, כדרך המתאבלים והמתרעמים, לכן קמו **כל בניו וכל בנותיו לנחמו**, כי לקחו בזה סימן רע לעצמם מהאוי והאבוי שהיה צועק על בנו, ופחדו פן יגיע אליהם גם כן הרעה, בראותם שהיה הוא מתאבל ומתרעם על בנו כאלו לא היה לו בן אחר.

ומי שיש לו בנים רבים, אין ראוי שיתאבל על אחד מהם בהפלגה, שכבר **אמרו ז"ל** כל המתקשה על המת יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה,

על זה קמו **כל בניו וכל בנותיו**, שהם בתו וכלותיו שנקראו בנות, כמו שאמרו **בב"ר** (פ"ד) **לנחמו** בפחדם פן תגיע אליהם הרעה מהיותו מתקשה יותר מדאי על זה.

וימאן להתנחם רוצה לומר שלא נתן אל לבו לשמוע טענות הנחמה, ונתן טעם לזה, להיות דעתו כנגד המנהג הטבעי שדרכו של עולם שירד הבן על אביו אבל על קברו אבל לא שירד האב על בנו אבל לקברו. וזהו שאמר **ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה**, רוצה לומר האם ראוי כי ארד אני הזקן אבל על בני הנער שאולה, שהוא רמז לקברו, זה באמת מכת אלהים, וכנגד הטבע הוא שהאב יתאבל על הבן.

ואחר שהשלים להתאבל עליו במה שהוא בנו, התאבל עוד כפי הבחינה השנית, והיא מפאת שלמותו ומעלתו. על זה אמר **ויבך אותו אביו**. רוצה לומר, מצד שהיה בנו קרא שמלותיו ושם שק ואפר במותניו, אבל מצד שהוא בעצמו מי שהיה, בכה אותו אביו.

והז"ל דרשו הפסוק הזה על יצחק אביו של יעקב, שבכה עליו, רוצה לומר על יעקב מפני צרתו כי נגעה עד נפשו.

ואפשר לפרש עוד **וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה** באופן אחר, והוא כי מלת **כי** במקום הזה משמש בלשון **דלמא**, שהוא אחד מארבע לשונות שתפורש מלת כי בכתוב, כמו שזכרו **חז"ל** והביאם **רש"י**. ולפי שכל בניו וכל בנותיו היו מנחמים את יעקב על זה, היה הוא משיבם: איכה אתנחם מאבלי, האם ארד על בני אבל שאולה, כלומר הנה האב מתנחם על בנו כשירד על קברו אבל ויבכה שמה, וימלא נפשו ויתנחם, אבל אני שלא אדע קבורת בני, ולא אוכל ללכת אבל על קברו, שהוא השאול, איך אפשר שאתנחם. ויש אומרים שמצד יראת שמים לא קבל ההתנחמות מהם, יען ראה שבעווננו מת. ואם יתאפק מצער ויסיר אותו מלבו, יוסיף השם להכותו מכה רבה. ולכן מאן להתנחם, לפי שרצה לרדת באבלות כמו זה שאולה, ולא יצטרך לחדש עליו אבל אחר בטרם ימות.

וזה אינו קריאת תגר, אבל היה כוונה רצויה ומידה חשובה. והעושה בהפך זה פורע מוסר, והוא כפורע שטרו ואינו קורעו, ועליו אמר איוב (ט' כו) 'אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה. יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני'. ופירושו מבואר. וזכר הכתוב שלעניין נחמה היו לו רבים מנחמים, אבל לעניין הבכייה אביו לבדו בכה אותו, כי אחיו ונשיהם לא היו עוזרים בבכיה. וזהו **ויבך אותו אביו**.

[שנים עשר השבטים הם שלמות אחת]

ואמנם בהפלגת אבלות יעקב הוא מקום תימה רב, אבל אמיתת העניין הזה הוא, כי הנה הקדוש ברוך הוא התקין בנין האבות והשבטים דוגמת העולם העליון השמימי. והיה אברהם בעולם השפל בערך הגלגל העליון המקיף והראשון לכל הגלגלים, כי כמו שהוא מתנועע תנועה חזקה ממזרח למערב, ומניעו הסיבה הראשונה יתברך כפי הדעת האמיתי, כן אברהם הניעו האל יתברך במה שצוה 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך', ונאמר לו 'התהלך לפני והיה תמים'. ועל זה אמר הנביא על אברהם (יש' מ"א ב) 'מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו'. וכמו שהגלגל העליון מוליך כל שאר הגלגלים בתנועותיו, עם היותם מתנועעים מעצמם אל צד אחר, כן אברהם העיר והניע כל בני עולם והוליכם בתנועתו הקדושה, עם היותם מתנועעים מעצמם ומעבודותיהם ואמונותיהם, בתנועות האחרות משובשות. וכמו שנמצא למעלה, שכל נבדל בסיבתו נמצא גלגל אחר אשר בו אפודת הי"ב מזלות הסובבים כל העולם - כן מיצחק אבינו נולד יעקב, שבו היו י"ב שבטים שמהם נבנה בית ישראל. וכן ראה יוסף השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לו, לפי שהיו הי"ב שבטים כנגד הי"ב מזלות שבשמים.

וכמו שנשלם הכדור השמשי עם גלגלי שאר כוכבי לכת, שלושה מהם למעלה מגלגל חמה, שלשה למטה ממנו, ש"צם חנ"כל, כן נשלמה האומה הזאת ע"י שבעה אנשים מצוינים אחרי יעקב אבינו והם: **לוי וקהת עמרם ומשה ואהרן דוד ושלמה**. והיה משה השמש באמצעיתם, כשמש בין שאר הכוכבים. והיו נביאיהם וחכמיהם ככוכבים אשר בגלגל המזלות, שזוהרים ואורם הוא כפי שלמותם, וכמו שאמר 'והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד'. ומשה רבנו עליו השלום גם כן תארם והמשילים כן, באומרו (דב' א' י') 'והנכם היום ככוכבי השמים לרוב'. ולמעלת מלכות בית דוד וכבודו וזוהרו, אמר המשורר 'וכסאו כשמש נגדי'. ובעבור שהיו הי"ב שבטי יה נערכים לי"ב מזלות, סידר המלך שלמה להטיל פרנסת בית מלכותו חודש אחד לשבט, באופן שכל השבטים יתפרנסו בשנה אחת, כמו שהשמש סובב כל המזלות בשנה אחת, ועל זה אמר 'ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל, וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה' (מ"א ד, ז).

וכבר ביארתי שעל זאת הכוונה נאמר 'הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגומר, ויאמר לו כה יהיה זרעך'. והנביא ישעיה אמר מסכים לזה 'כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם' (סו, כב). וירמיה אמר 'נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה וגומר אם ימוש החקים האלה מלפני נאם ה' וגם זרע ישראל ישבותו מהיות גוי לפני כל הימים' (לא, לד-לה). וכל זה מורה שהייתה מהחכמה האלהית לבנות את בית ה' על צורת העולם השמימי, עד שיהיה ענין קריאתו יתברך בשם אלהי ישראל כקריאתו בשם אלהי השמים.

ולכן אמרו **רז"ל** האבות הן הן המרכבה. ויצא מזה כי כמו שלא יצויר שלמות המציאות בכללו, רק במציאות וקיום הנמצאים העליונים שהם עיקרי העולם והתחלותיהם, ככה לא היה אפשר שימצא הטוב והשלמות באומה הזאת, אם לא בהיות ההתחלות הכוללות הראשונות בה על תילם ועל קיום מציאותם. ובהמצא בהם כוהנים בעבודתם לויים בדוכנם וישראל במעמדם, כנגד שלושת חלקי הנמשך הנמצא, שהם הנבדל השכלי והמתנועע השמימי והשפל ההווה נפסד. ובהעדר אחת מההתחלות הכוללות ההם אי אפשר שישלם ויעמוד הבניין.

הנה התבאר מזה שהיות בני יעקב י"ב היה דבר הכרחי, כדי שיהיו נערכים לי"ב מזלות, ושלמות מספרם היה דברי עקרי במציאות האומה. וכנגדם היו י"ב אבנים בחושן, ונאמר 'ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו, בבואו אל הקדש לזכרון לפני ה'

תמיד'. ובאלהו נאמר 'ויקח אליהו י"ב אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו ישראל יהיה שמך', שגילה בזה שלא היה נפל בו שם ישראל כי אם בהיות בניו י"ב.

וזה טעם החרדה הגדולה שחרדו כל ישראל בפילגש בגבעה 'ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל הייתה כזאת בישראל להיפקד היום מישראל שבט אחד'.

ומפני זה היה צער יעקב כל כך גדול בהיפקד יוסף מתוך בניו, מאנה הנחם נפשו, לפי שבהבטל אחד מבניו, יתקעקע כל הבניין, ותיפסד צורת המספר הנערך ההוא. כאלו תאמר שבהיפקד האחד מהעשרה, ייפסד העשרה מעיקרו, לפי שהצורה העשירית אי אפשר שתיפול בנשארים.

ולזה כוונו **חכמים** זיכרונם לברכה באומרם סימן זה היה מסור בידו של יעקב, שאם לא ימות אחד מבניו בחייו שלא יירש גיהנם, רוצה לומר שתהיה מציאותו באומה שלם ונכבד, ומפני זה נסתלקה ממנו הנבואה כל אותם שנים ועשרים שנה, שלא ידע מיוסף.

וכאשר אמרו לו 'עוד יוסף בני חי' נאמר 'ותחי רוח יעקב אביהם'.

התבאר מזה התר השאלה הי"ז.

והנה סמך הכתוב לזה **והמדנים מכרו אותו אל מצרים**, להגיד שיעקב היה בוכה עליו כאלו יוסף מת ובטל מן העולם, והוא לא היה כן, כי המדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים, רוצה לומר גדול על כל ההורגים האנשים במצות המלך, שהיה אדם גדול, וכמו שכתב הרמב"ן. והיה יוסף יושב בביתו ושאנן ושקט, ומשם נמשך לו שבתו בבית הסוהר עם שר המשקים ושר האופים, שמהם באה מעלתו אצל פרעה כמו שיתבאר.

והנה נשאר עתה לבאר היתר השאלה הי"ח האחרונה

והוא, אם היה שפרסמה התורה פשע בני יעקב בזה, איך לא פרסמה גם כן העונש שקבלו עליו.

וכבר חשבו אנשים **חכמים** שהיה כל המעשה הכרחי גזור מלפניו יתברך, שירד יעקב ובניו מצרימה. ולכן לא חטאו בני יעקב במה שעשו, ולא היו אם כן ראויים לעונש עליו.

ויסתייעו בדעת הזו ממה שאמרו **ז"ל** 'וישלחהו מעמק חברון', והלא חברון בהר, שנאמר 'ויעלו בנגב וגומר', אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר,

כי גר יהיה זרעך'. ואמרם גם כן ז"ל ראוי היה יעקב אבינו לירד במצרים בשלשלאות של ברזל וכו' ומאמרים אחרים מורים על זאת הכוונה.

אלא שכאשר יובן הדעת הזו בזה האופן, מבלי התבוננות אחרת, יהיה בלי ספק סותר פינת הבחירה אנושית לגמרי.

ולכן מה שראוי שיאמר בזה, כפי העיון הטוב, הוא שהתכלית הכולל כפי הגזרה האלהית הוא הכרחי. אמנם הדברים החלקיים המביאים אליו, הם אפשריים בחיריים באמת, כי היה אפשר שימשך אותו תכלית הגזור לפניו יתברך באופנים רבים מתחלפים, ולא ישיג ההכרח לאחד מהם, כאלו תאמר שירידת יעקב ובניו מצרים לגור שם, היה אפשר שימשך באופנים מתחלפים, כולם אפשריים בחוק הפועלים אותם, ולכן היה מה שעשו אחי יוסף נגדו דברים אפשריים, לא מוכרחיים בעצם.

ומה שאמרו **רז"ל** באותם המאמרים אשר זכרתי, הוא בבחינת התכלית, ולכן זכרו בו 'וישלחו מעמק חברון' גזרת בין הבתרים בלבד, וכן זכרו אצל 'ראוי היה יעקב לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל' - הרעב שהביאם שמה בלבד, לא שאר המעשים שהיו באחי יוסף.

ומה שנאמין אנחנו באפשרות והבחירה, הוא במעשים הפרטיים. ושני הדברים אמת. ולכן אומר אני שבני יעקב במה שעשו כנגד יוסף אחיהם, חטאו ופשעו ונדונו עליו, ואפשר לומר שנענשו בגלות מצרים באותו חטא, כמו שביארתי במעמד בין הבתרים אצל 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגומר'.

אבל בפרשת מקץ אזכור בזה התר שני מספיק מאוד, ואוכיח ששם פרסמה עונשם, כמו שבכאן פרסמה חטאם.

והותרה השאלה הי"ח.

פרק לח

ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו...ויוסף הורד מצרימה [לח,א-ל]

[השאלות]

וראיתי לשאול בפרשה הזאת גם כן שאלות:

השאלה הא'

באומרו **וירד יהודה מאת אחיו**, והוא שאנה ירד, והנה הכתוב לא פירש אנה ירד לגור שם, והירידה תגזור תמיד גבול מה שאליו אשר ירד שמה, כמו 'ויוסף הורד מצרים', 'אל תרד מצרים', וכן כולם. וכאן נזכר שירד יהודה מאת אחיו, ולא ביאר אנה ירד. וגם אמר **וירא שם יהודה בת איש כנעני**, ולא ידענו אנה ראה אותה ואנה לקחה ובאי זה מקום קרה כל הסיפור הזה.

השאלה הב'

למה לא זכר שם אשת יהודה, כמו שזכר שם אביה שהיה שוע, ושם רעהו שהיה חירה וגם שם כלתו נזכר בכתוב **ושמה תמר**. אמנם אשת יהודה לא נזכרה שמה לא בנישואיה ולא במיתתה אלא **בת שוע**.

השאלה הג'

למה זה בבן השלישי הנולד ליהודה, שלה, נזכר שם המקום אשר נולד בו, כמו שאמר **והיה בכזיב בלדתה אותו**, ובשאר הבנים ער ואונן לא זכר הכתוב שם המקום שנולדו שם.

השאלה הד'

מה היא חטאת ער ורשעתו שלא זכר הכתוב שבעבורו נתחייב מיתה, ואמר בלבד **ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתו ה'**, מבלי שיבאר באיזה דבר היה רע בעיני ה'. אמנם באונן ביאר הכתוב חטאו, **ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו**. **ורש"י** (ל"ח ז') פירש, רע בעיני ה' כרעתו של אונן, ונשארה אם כן השאלה ולמה לא פרשו הכתוב בער כמו שפרשו באונן.

השאלה הה'

למה אמר יהודה לאונן **והקם זרע לאחיק**, והוא גם הוא בו אומר הכתוב **וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע**. ומהיכן ידע זה אונן, ואם שחת ארצה לבלתי נתון זרע לאחיו, איך לא יקימהו לעצמו.

ורש"י כתב הבן יקרא על שם המת, ואם לא היה בזה מניעה אחרת, לא היה משחית ארצה, כי הרבה אנשים יקראו לבניהם על שם אחיהם.

השאלה הו'

במה שאמר יהודה לתמר כלתו: **שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו**. כי למה שלחה מביתו, אם הייתה עתידה להינשא לשלה, ומוטב שתשב בביתו ותקווה עד שיגדל. ועוד, איך היה הגידול תקנה לשלא ימות כאחיו, והנה ער ואונן גדולים היו ועם כל זה מתו, ומי המונע שיהיה כן שלה אחרי שיגדל. ולכן היה לו לפוטרה ולדחות לגמרי, ולא יתן לה את שלה שיגדל פן ימות.

השאלה הז'

למה עשתה תמר הדבר הזה להיבעל לחמיה, האם מפני שראתה כי גדל שלה והיא לא נתנה לו לאשה, היה לה להנשא לאדם אחר, ומי הכריח את יהודה שיתן לה שלושה בנים זה אחר זה?

השאלה הח'

במאמר יהודה **הוציאוה ותשרף**, כי מי שמו שר ושופט בדבר הזה שציוה במהירות מבלי שמוע טענתה, **הוציאוה ותשרף**. ואף שנאמר שהיה אז שופט כל הארץ, לא היה לו לשפוט בזה, כי אין קרוב נעשה דיין, כל שכן לעצמו.

השאלה הט'

במאמר יהודה **צדקה ממני**, כי הנה הוא לא דיבר כלל, וגם היא לא עשתה שום טענה, ואיך צדקה היא אם כן יותר ממנו בדבריה, כמו שפירש **רש"י**, אם היה שלא דברה כלל. גם שהרב חלק הכתוב בהיותו מחובר, מאמר צדקה – בדבריה, ממני - היא מעוברת. ואולי עם היות שיהודה שכב עמה הייתה היא מעוברת קודם לכן מאדם אחר, ואיך צדקה אם כן בערבון? או שלא היה ראוי לה להיבעל לבעל העירבון, ולא צדקה אם כן במעשיה.

ומה שכתב **הרמב"ן** שהייתה תמר צדקת, ויהודה חוטא בשלא נתן לה את שלה בנו, הנה זה אינו צדק לתמר. כי עם היות שיהודה עשה לה עול, היא לא צדקה בשכבה עמו ושלא מדעתו, גם שלא היה יהודה מחויב לתת לה את שלה, אבל היה ראוי שיחוש פן ימות גם הוא כאחיו.

השאלה הי'

באומרו **כי על כן לא נתתיה לשלה בני**, שהוצרכו המפרשים לפרשו כמו **על אשר לא נתתיה**. ולפירוש **רש"י** יקשה מלת **כי** שאחרי שפירש **צדקה בדבריה**, איך יהיה **כי על כן לא נתתיה וגו'**.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות כולם.

ויהי בעת ההיא וירד יהודה... ויוסף הורד מצרים [לח,א-ל]

כתב **הראב"ע** שהסיפור הזה היה קודם מכירת יוסף, ונכתב פה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו.

ולזה נמשך **הרלב"ג**.

ויש להם טענה על זה, מאשר מצאנו כשירד יעקב למצרים היו שני בנים לפרץ. והנה אונן אי אפשר שיישא אשה ושחת ארצה, אם לא שהיה לפחות בן י"ב שנה. ויירבו הימים וגדל שלה כאשר הרתה תמר והולידה פרץ, והוא לא יהיה בהולידו את בניו פחות מי"ב, ואיך יהיה כל זה בכ"ב שנה שעברו משנמכר יוסף עד רדת יעקב מצרימה.

אין כן דעת שאר המפרשים, שאחרי מכירת יוסף קרה כל הספור הזה. אולי יאמרו שירד יהודה מאת אחיו אחרי המכירה, וראה שם בת איש כנעני ולקחה והוליד בניו. ונראים הדברים לפי שלא נפרד יהודה מחברת אחיו כי אם מפני מכירת יוסף שנעשתה בעצתו ולהצילו מהמות.

ואין ספק שהיה ראוי לחבר אחרי מכירת יוסף 'ויוסף הורד מצרימה'. אלא שראתה התורה להפסיק עם סיפור יהודה לסיבות:

ראשונה

להגיד שתי התחלות היו למלכי ישראל ומלכי יהודה, כי יוסף היה התחלה למלכי ישראל בשני בניו אפרים ומנשה שילדה לו המצרית, ולכן היה מלכותם בלתי אמיתי וישר. ויהודה היה התחלה למלכי יהודה שהיו ושיהיו בימות מלך המשיח, משני בניו שילדה לו תמר, כי היא הייתה הגונה לצאת ממנה מלכים קדושים, מפאת שלמותה, ואם מפאת היותה בתו של שם כדבריהם ז"ל. לכן היה מלכות מאת ה' קודש ומתמיד לעד.

ושנית

להודיע צדקת יהודה, שנפרד מאת אחיו בעבור מה שראה מאכזריותם על יוסף להרגו, עד שעם כמה מחוזק ההשתדלות הצילו מידם במכירתו למצרים, וגם כן שלא יוכל לראות ברעה אשר מצא את אביו ואבלו וצערו.

ועם היות שנפרד מהם, הנה לא עזב את אביו מלעבדו, כי תמיד היה יהודה בן עובד את אביו, עד שהיה בימי הרעב הולך עם אחיו לשבור שבר במצרים לבית הזקן. כמו שיראה מן הסיפורים שיבואו בפרשת ויהי מקץ. כי עם היותו נבדל מאחיו, הנה תמיד היה חוזר על בית אביו לעשות צרכיו ולעבדו בכל לבבו.

וסיבה שלישית

ראתה התורה לספר עניין יהודה, מפני שיכירו וידעו כל בני אדם, שהייתה השגחת הש"י על בני יעקב וזרעו, עד שלא מת אחד מכל בני בניהם, עם היות דבר טבעי שימותו רבים מהילדים בינקותם ומהנערים והבחורים בנערותם ובחרותם גם כן, אבל אלה, היה חונה מלאך ה' סביבותיהם ויחלצם, באופן שלא נעדר מהם איש. ואותם שני בני יהודה אשר מתו, לא הייתה מיתתם בעונש עוון מה שעשו נגד יוסף, אלא להיותם ער ואונן בעצמם רעים וחטאים לה'. ובהשגחת הש"י על יהודה במקום שני בניו שמתו, נתן לו שני בנים תאומים יחד צדיקים. ולכך נזכרה מיתת ער ואונן בהרבה מקומות להעיר על זה.

וכבר יורה על היות ירדת יהודה מאחיו קרוב לזמן מכירת יוסף, אמרו אחרי 'והמדנים מכרו אותו' וגו' **ויהי בעת ההיא ירד יהודה מאת אחיו**. ולא הייתה הירידה ההיא מקומית ממקום עליון למקום תחתון, אלא שעזב חברתם בענייני הצאן, ונתחבר עם איש עדולמי ושמו חירה, מפני שחברתו עמו הייתה ירדת מעלה, בערך החברה שהיה לו עם אחיו, לכן אמר **ירד יהודה מאת אחיו** רוצה לומר ירד מהתחבר עם אחיו, **ויט עד איש עדולמי** להתחבר עמו.

והותרה בזה השאלה הא'.

וזכר הכתוב אחרי זה נישואי יהודה, שראה שם **בת איש כנעני** ופירושו מזרע הכנענים ולכן היו בניה רעים וחטאים. או שהיה כנעני סוחר כדברי המתרגם. האמנם העיד הכתוב שהיה שוע, רוצה לומר נדיב לב, ואולי שלזה בחר יהודה להתחתן עמו, שנתן לו נכסים הרבה. ואחשוב ששם האשה הייתה בת שוע, על דרך 'בת שבע' 'בת נדיב'. ולכן לא ביאר הכתוב שמה, לפי שכבר נודע אל מאמרו שהייתה בת שוע. ועל כן אמר אח"כ **ותמת בת שוע אשת יהודה** כי כן שמה.

והותרה השאלה הב'.¹

והנה ילדה בת שוע שלשה בנים ליהודה. והיה התעוררות אלהים לשנקראו שמות על עניינם וסופם, עם היות שלא כיוונו כן בעת שקראום כן.

ולפי שהיה המנהג אצלם כאשר גם כן הוא בנו היום, שהבן הנולד לו ראשונה אביו יניח לו השם, והשני אמו תניח לו שמו, והשלישי האב יקראהו בשם, לכן אמר **והיה בכזיב בלדתה אותו.**

ואמר על הראשון **ויקרא את שמו ער** שיהודה קראו והייתה כוונתו שיהיה ער ומהיר ומשתדל במעשיו, לא כבד ונרדם, מלשון 'עוררה גבורתך'. אבל רוח הקדש הביאו לקראו כן, לפי שהיה ערירי, גבר לא יצלח בימיו.

ועל כן בשני אמר: **ותקרא את שמו אונן**, רוצה לומר שאמו קראתו מלשון און, ורוח הקודש אומרת כי תקרא שמו אונן, כי נפשו עליו תתאונן ותתאבל.

ואמנם הבן השלישי היה ראוי כפי זה הדרך, שאביו יקרא את שמו. ולא היה כן, כי קראה היא שמו **שלה**, וזה היה מפני כי יהודה היה בכזיב בלדתה, ולכן להעדרו משם קראה אמו את שמו, ואין ספק שקראתו שלה, מלשון שלום. או שהיה אביו בכזיב, כי שלו וכזב הכל אחד בעניינם. אבל רוח הקודש אומרת שלה וכזב יהיה ענינו, שעליו יכזב יהודה את תמר, באמרו **שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה**. ולזה נזכר בזה הבן שם המקום.

והותרה בזה השאלה הג'.²

וחז"ל דרשו שמותם בעניין אחר: **ער**, שהוער מן העולם. **אונן**, שהביא אנינות לעולם. **שלה**, פסיקה.

וזכר הכתוב שהיה ער רע בעיני ה', כאלו החליפו שמו **מער** אל **רע**, והנה היה חטאו שלא רצה שתמר אשתו תהר ותלד, אולי כדי שלא ישחית יופיה ויחשך הדרה, היה מונע ממנה פרי בטן, וכמו שאמרו **חז"ל**.

ולהיות המעשה הזה סותר ומנוגד לכוונה האלהית, שהיא להרבות זרע יעקב על פני האדמה, כדי שבזמן מועט יזכו לירש את הארץ, לכן המיתו השם.

וכבר זכרו **חז"ל** שמדין בני נח, המבטל פריה ורביה חייב מיתה, שהרי הם מצווים על פריה ורבייה, ואזהרתם זו היא מיתתם, ולזה אמר ויהי ער רע בעיני ה' ומיתו ה', כי

מאשר הוא ה' בעל הרחמים, כל זרע אברהם היה חפץ להרבות זרעו, ולכן המית את ער המנגד רצונו בו.

והותרה השאלה הד'.

והנה בימים הקדמונים הייתה מצוות יבום נהוג בבני נח לכוונה מבוארת בדברי רז"ל. ולכן ציוה יהודה לאונן **בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך**, שאותו יתייחס אליו שהיה אחיו לא בנו על דרך האמת. וכן חשבו אונן באומרו: **כי לא לו יהיה הזרע**, לפי שיהיה הנולד אחיו לא בנו.

ועם זה נשתבש אונן, שלא חלה מצות פריה ורבייה על היבם, כיון שהזרע אינו לעצמו כי לא יקרא על שמו, אלא הוא להקים זרע לאחיו. ושלא היה מצווה לפרות ולרבות לזולת. ומפחדו שלא ימות גם הוא כאחיו, אם לא ישכב אותה, היה שוכב אותה ושחת ארצה, בחשבו שזרעו היה משחית, ולא יחשב לו לעוון. ולפי שגם זה סותר ומנוגד לכוונה האלהית, היה גם כן עונשו שהמיתו השם כאחיו

והותרה השאלה הה'.

והנה חשב יהודה שבניו אלו מתו בעוונם, ושהיה עוונם מסובב מנערותם וקוצר דעתם. לכן אמר לתמר כלתו **שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני**, רוצה לומר אם תשבי בביתי לא אוכל לשמור את הנער שלה מעמך, וישכב אותך בנערותו, ואולי יבוא למות גם הוא כאחיו שהיו נערים כשלקחוה פחות מ"ב שנים. על כן **שבי אלמנה בית אביך**, ותיפרדי ממנו בעוד שהוא נער, **עד יגדל שלה בני**, לא שיהיה בן י"ב שנים ויום אחד, רק שיגדל ויבא בימים ויקנה דעת ויראת שמים לבלתי יחטא.

וזוהו **כי אמר פן ימות גם הוא**, רוצה לומר אם יזדווג לה בנערותו, כאשר עשו אחיו

והותרה השאלה הו'.

וסיפר הכתוב כמה מהמידות נזדמנו בשכיבת יהודה עם תמר כלתו, כאלו מן השמים סבבו הדבר ההוא:

ראשונה

שרבו הימים, רוצה לומר גדל שלה ולא ניתן לתמר כאשר אמר. וכפי מה שכתב הרמב"ן לא היה אז שלה בן עשר שנים, אבל בעיניה היה גדול, ולכן מיהרה לעשות הדבר הזה, לפי שחשבה שלא היה רצונו בהחלט לתתו לה. לפי שהיה במחשבתו שהיו בניו מתים מפאת רוע טבעה ומזלה, ושהייתה קטלנית בטבעה, כי בתרי זמני הוא חזקה, ושלכן לא הייתה ראויה להינשא לאיש אחר.

שנית

ותמת בת שוע אשת יהודה, ונעצר יהודה מאישה ימים רבים, ובסיבת זה הרבה בו הזרע וגברה התאוה בו, מה שלא היה עושה בחיי אשתו.

שלישית

וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו. לכן ביום טובה ושמחה, ביום הגיזה, התעורר לבו ותאוותו לזה, מה שלא היה עושה בימי אבלו.

ולכן כאשר הוגד לתמר שחמיה עולה תמנתה לגוז צאנו, רצה לומר שמח וטוב לב, כמו שעושים למעשה ההוא, התנכרה כשהסירה **בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף**, רוצה לומר ותתכסה מלשון 'מעולפת ספירים' (שיר ה', יד) והיה זה כדי שלא יכירה. **ותשב בפתח עינים**, מקום קרוב לעיר, כדי להיראות לפניו שם ביום שמחת לבו, אולי תשא חן וחסד לפניו, ויצווה אותה ללכת עימהם לצאן. ושם מתוך השמחה יתאוה אותה לאישה.

אבל העניין נמשך באופן אחר, שראה אותה **יהודה, ויחשבה לזונה**. והיה זה לפי שכיסתה פניה, ולכן לא הכירה.

וחז"ל דרשו, לפי שבהיותה בביתו של יהודה כיסתה תמיד פניה, ולכן לא הכירה עתה. ושאלה לבוא עליה. והיא בשמעה את דבריו שנשתנה העניין למה שלא עלה על לבה בראשונה, השיבתו **מה תתן לי**, כדי לקבוע בלבו מה שחשבה לזונה, ולא ייתן לב להכירה, וכדי שידור לה דבר, כי לכל הזונות יתנו נדר. והיא לא תתפייס לדבר שיתן לה מיד, באופן שתיקח ממנו עירבון על מה שידור לתת לה. כל זה כדי לעשות מה שעשתה אחר כך. ולכן שאלה ממנו החותם והמטה והפתילים, שהחותם הוא הטבעת שבידו שבה יחתום, והפתילים הוא הסודר שבידו לנקות את פיו שיש בקצהו פתילים. והמטה הוא שבט המלכות.

ואין ספק שהייתה מצוות הייבום ביניהם מוטלת על הקרוב מהמשפחה. וכראות תמר ששלה לא נתנה לו לאישה, חשבה מחשבה לקיים זרע עכ"פ מאותו אדם כשר ונכבד. ואם הבן לא רצה לקיימו, שיקיימהו אביו, כי הוא הקרוב במשפחה. וכל שכן בהיות אשתו כבר מתה, יוכל להינשא למי שירצה.

הנה אם כן, לתכלית הייבום ולשם שמים נתכוונה בפועל הזה, והדברים שיכוונו עושיהם לעשות לשם שמים, אף שיהיו מגונים כפי הפרסום, יקראו משובחים, ויש עליהם שכר רב ממנו יתברך. לכן שובח מעשה תמר זה ומעשה רות עם בועז, כפי הכוונה הטובה שנעשו

והותרה בזה השאלה הז'.

ואמנם יהודה לא נאסר עליו המעשה ההוא, לפי שבני נח הותרה להם המופקרת. ולמות אשתו, היה צריך מפאת טבעו לעשות כן.

וכבר זכר **הרב המורה** בפרק מ"ט ח"ג כמה היה מעשה יהודה כפי מנהג בני נח הגון ונאות כפי המעלה.

וזכר הכתוב כי כמשלוש חדשים שהעובר היה במעי אמו שלם היצירה, נודע הדבר ליהודה, שאמרו לו **זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה וגו'**. רוצה לומר הלא ידעת שזנתה תמר כלתך, כי להיותה שומרת יבם בשכב איש אותה, ייאמר שזנתה. ולא די שזנתה, אלא שגם היא מפרסמת זנוניה, כאלו אינה מתביישת מהם. וזהו **וגם הנה הרה לזנונים**, כלומר והיא מתפארת בהריונה. ויהודה אמר **הוציאוה ותשרף**. והיה העניין בזה, שמנהגם בימים ההם, כאשר מנהגם אצל קצת העמים, שהאשה שתזנה תחת בעלה יהיה עושה בה כרצונו, וימסרוה בידו, אם ירצה להמיתה – תמות, ואם לפוטרה - תפטר. ולכן בהיות תמר זקוקה ליבם, הייתה כאשת איש לכל דבר, ועל יהודה היה לו לתת לה העונש כרצונו, ועל זה אמר **הוציאוה ותשרף**. כי אף שלא יהיה נגיד ומצווה לאומים, מהיותו יבם היה יכול על זה.

וחז"ל אמרו שלהיות תמר בת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון, דן אותה לשרפה, שכן כתיב 'ובת איש כהן כי תחל לזנות באש תשרף'.

והותרה השאלה הח'.

והנה תמר לא אמרה טענות לפטור עצמה, אבל שלחה לומר לו **לאיש אשר אלה לו אנכי הרה**, רוצה לומר אני חייבת מיתה, גם כן הנואף חייב בה, כי דין אחד לנואף ולנואפת. ולכן אודיעך מי הוא הנואף, כדי שתמיתהו גם כן.

ואמנם מאמר **צדקה ממני** נראה לפרשו באחד משני דרכים: **האחד** שיהודה אמר כבר יחשב שאני חטאתי במה שבעלתי את כלתי, ושתמר חטאה במה שנבעלה לחמיה, ובדרך הונאה. ואין הדבר כן, כי אני צדקתי במה שעשיתי, כיון שלא הכרתי אותה, והיא גם כן צדקה, לפי שנתכוונה לשם יבום ולקיים זרע ממני. אבל

בלי ספק היא צדקה ממני, כי היא עשתה מה שעשתה בדעת ויראת שמים, ואני עשיתי מה שאני עשיתי מוכרח מתאוותי, ובלי דעת שהיא כלתי.
וראוי היה שתעשה זה בצדק ובתבונה ככה, **כי על כן** להיותה יותר צדקת וחכמה ממני, **לא נתתיה לשלה בני**, כי הוא נער ובער, והיא אשה חכמה שידעה להצטדק ממני.
זהו הדרך הראשון.

והשני, שיהודה חשב כי בחטאה של תמר או ברוע מזלה, מתו ער ואונן, ולכן לא נתן לה את שלה. ועתה כשראה שהיא נתעברה מיהודה עצמו, התברר לו שבניו בחטאם מתו. ושהיא, למה שידעה זה, רצתה בצדקתה להתעבר מהזרע ההוא הנכבד. ולזה אמר יהודה הנה תמר צדקה במחשבתה יותר ממני, שהיא חשבה שבני מתו בעוונם, ואני חשבתי שהיו מתים בגללה, **כי על כן לא נתתיה** רוצה לומר כי מפני מה שהיה מחשבתי בזה, **לא נתתיה לשלה בני**, כי חשבתי שהיא הייתה הגורמת שלא תהר ושימותו אנשיה בשכבם עמה, וכן אני היום חי והיא מעוברת ממני, אם כן **צדקה** במחשבתה ודעתה **ממני**, רוצה לומר במחשבתי, שעל כן שחשבתי אני מה שחשבתי לא נתתיה לשלה בני. ויחזור לפי זה מאמר **כי על כן**, למה שנכלל במלת **ממני** כמו שביארתי.
והותרו בזה השאלה הט' והי'.

והנה אמרו **חז"ל ולא יסף עוד לדעתה** לא לשבח את יהודה בזה, כי בידוע הוא שאחרי דעתו שהיא כלתו לא יוסיף עוד לדעתה, אבל בא הכתוב להודיע כי גם בזה הייתה מהשגחת הש"י, שעם היות שהתאומים נולדו משתי ביאות ולא מביאה אחת, הנה אז, עם היות שלא יסף עוד לדעתה, בעת לדתה, נמצאו תאומים בבטנה. כי שניהם נתהוו מאותה ביאה לבדה שבא יהודה אליה. והיה זה מפאת ההשגחה להקים שם לשני אנשים המתים. אף על פי שזיקת יבם אחד אמרה תורה, ולא זיקת שני יבמים, הנה להיות היבם אב שניהם היה כן.

וספרה התורה כמה נדבקה ההשגחה בלידת פרץ בהיות בכור פטר רחם אמו, שממנו יצא מלכות דוד וממנו יצא מלך המשיח, שנפתחו שתי השליות יחד, ששם היו התאומים, והוא פלא כמו שאמר **הראב"ע**.
ועוד שבהיות שזרח נתן יד לצאת ראשונה, והמיילדת קשרה על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה, הנה חזר לאחור **ויהי כמשיב ידו** לפנים. והנה יצא אחיו כפורץ גדר לצאת ראשונה, ולכן נקרא פרץ.

ובזה נשלם ספור תולדות יהודה ראשית המלכים מלכי יהודה. ואחר זה יחזור הכתוב לספור יוסף.

[212ב]

פרק לט

ויוסף הורד מצרים... עד סוף הסדר [פרק לט].

[השאלות]

ויש בפרשיות האלו גם כן שאלות, והם אלו:

השאלה הא'

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי וזכר בפסוק מלת ויהי שלוש פעמים, והוא כפל מבואר. והיה לו לומר ויהי ה' את יוסף, ויצלח בבית אדניו המצרי.

השאלה הב'

במה שזכר שהפקיד אדוניו כל אשר לו בידו, כי ראשונה אמר ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו, ואח"כ חזר לומר ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה. והוא כפל מבואר.

השאלה הג'

למה אשת אדוניו פרסמה הדבר ההוא, והנה בזה פגמה את עצמה. וטוב היה לה לשתוק מפני כבודה. גם כי לכל זמן, ואולי כי בפעם אחרת תפתהו תוכל לו ולכל אשר תחפוץ תטנו. האם סכלה עשות.

השאלה הד'

באומרו חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם למלך מצרים ואח"כ אמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים. כי למה לא קראם בראשונה סריסים, ולא שר המשקים ולא שר האופים, כשסיפר חטאם. ולעניין הקצף קראם סריסים ושרים.

השאלה הה' [213א]

באמרו **ויחלמו חלום שניהם, איש חלמו בלילה אחד**. והוא שאתה תראה שפעמים יקרא הכתוב חלומותיהם חלום אחד, כמו שאמר **ויחלמו חלום שניהם**, ואמר **'חלום חלמנו ופותר אין אותו'** ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא', ופעם יאמר שהיו חלומות מתחלפים, כמו שאמר **איש חלמו**. ובספור חלומותיהם היו מתחלפים.

השאלה הו'

באמרו **איש כפתרון חלמו**. האם נאמר שכל אחד מהם חלם חלמו וחלם גם כן פתרון חלמו של חברו, כדברי **רש"י**. והנה אם היה הדבר כן, למה היו מצטערין **ופותר אין אותו**, כי כל אחד יספר לחברו.

השאלה הז'

למה חזר לומר המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר. ובידוע שבהם ידבר. וכבר זכרו הכתוב שהם היו האסורים שם, והם היו החולמים. ואליהם יאמר הכתוב **מדוע פניכם רעים**.

השאלה הח'

למה אמר **וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו**, וכבר זכר הכתוב שעליהם היה הסיפור, ולמה זה חזר להזכירם, ראוי שיאמר בלבד וישאל אותם. והרמב"ן השיב על זה כי בא להודיענו חוזק לבו ובטחונו בחכמתו, כי לא פחד מלשאול פני שרים גדולים ולפתור להם חלומותיהם, בין לטוב בין לרע. **ואינו נכון**, כי הוא היה שואל בזה לבד **מדוע פניכם רעים**, ועדיין לא ידע שחלמו ולא היה בשאלה הזאת סכנה.

השאלה הט'

מי הגיד ליוסף ששלושת השריגים שלושת ימים הם, וכן שלושת הסלים. ומה ראה לפתור האחד לחיים והכבוד, והאחר לתלות על העץ, בהיות חלומותיהם שווים ומתדמים מאוד זה לזה כמו שיתבאר. כי אי אפשר שידע זה כי אם בדרכים מתייחסים ונאותים לפתרון.

השאלה הי'

בכפל הדברים שאמר יוסף **כי אם זכרתני אתך**, וחזר ואמר **והזכרתני אל פרעה וגו'**. ומה עניין **וגם פה לא עשיתי מאומה**, ומה יורה מלת **וגם** כפי פשט הכתובים.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם.

יוסף הורד מצרימה וגו' עד ויהי אחר הדברים האלה.

סיפר הכתוב שהיה מהשגחת השם אל יוסף שהישמעאלים אשר קינאוהו לא הביאוהו באורחותם ולא הוליכוהו בארץ מרחקים, גם לא מכרוהו לטחון אחרי הרחיים או באומנות פחות ונבזה רב העמל והיגיעה. אבל מכרוהו במצרים, עיר ואם לבני אדם, לפוטיפר שהיה סריס פרעה שר מגדולי סריסיו.

ובענין הסריסים יש דעות **לחז"ל**, מהם אמרו שהיו סריסים ממש נעדרי המשגל. ומהם אמרו שהם שרים, והוא היותר נראה בעיני.

וזכר שהיה שר הטבחים ממונה על הריגת בני אדם ועל מאסרם, ולכן היה בית הסוהר מתחת ידו ובביתו. ושר בית הסוהר ממונה תחתיו. והנה יוסף עם היותו עבד מושלים, תמיד הייתה יראת אלהים לנגד עיניו, ובכל מעשיו שיוה ה' לנגדו תמיד, ועל זה אמר **ויהי ה' את יוסף**, שהיה תמיד לנגד עיניו. ובשכר זה היה איש מצליח בכל אשר יעשה.

והיותר נכון בעיני שזכר הכתוב שלושה חסדים גדולים שעשה הקדוש ברוך הוא עם יוסף שמה:

הראשון כי עם היותו עבד ורוחו עצב, היה השפע האלוהי תמיד עמו, באופן שבשמעו חלום היה פותר אותו, כפי מה שעתיד להיות. ולא היה אפשר שיהיה זה בתבונה ודעת פשוטה, ובכוח משער בלבד, כי מה שיהיה זה, פעמים יגיד האמת ופעמים לא יגידהו. אלא שרוח אלהים מדבר בו ומלתו על לשונו, ומפני כן לא היה נופל דבר מדבריו ארצה. גם היה רואה תמיד חלומות צודקים להישרתו ועל זה אמר: **ויהי ה' את יוסף**.

והשני הוא שהיה מצליח בכל ענייניו המעשיים, ועל זה נאמר **ויהי איש מצליח**, שבכל אשר יפנה יצליח.

והשלישי שעם היות דרך השרים כשיקנו עבד להניחו בעבודתם בשדה, וכל שכן המצריים את העבריים שהם שנואים להם להיותם אוכלי בשר, הנה השם היטב עמו בבית אדוניו, להניחו בביתו במצרים אשר שם ינוח לו, ולא שלחו השדה לעמול שמה. ועל זה אמר **ויהי בבית אדוניו המצרי**. ולהיותם חסדים נבדלים אמר בכל אחד מהם **ויהי**.

והותרה בזה השאלה הא'.

וכאשר ראה אדוניו כי ה' אתו, רוצה לומר שהיה בו דעת עליון ויראת שמים, וכאלו יועצו בענייניו, וראה כל כך החסד הגדול שכל מה שהוא עושה ה' מצליח בידו, מצא יוסף חן בעיניו.

ואפשר עוד לפרש, **וירא אדוניו כי ה' אתו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו**, שפעמים הסוחרים ירוויחו ויצליחו בסחורתם, אבל יהיה זה מתוך המרמות שיעשו, כמו שכתוב: 'כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב'. אבל יוסף לא היה כן, כי היה ה' אתו ולנגד עיניו תמיד, לא יעשה עוולה ולא ימצא בפיו לשון תרמית, ועם כל זה ה' מצליח בידו. ועל כן העלהו אדוניו למדרגה, כי עד עתה היה משרת בבית אדוניו לא ביתה, כי לא בא החדרה לפני אדוניו לשרתו, ועתה הגדיל עבודתו בשלשה דברים:

האחד שהיה משרת את פני אדוניו, רוצה לומר מלבישו ומאכילו, וזהו **וישרת אותו**. **והשני** שהפקידו על כל הבית שהוא הפקיד, ומצווה לכל עבדי הבית לעשות כל אחד העבודה הראויה לו לעבוד.

והשלישי שכל אשר לו נתן בידו, כי עשאו שומר אוצרותיו ועשרו. והיה מהשגחת השם שמאז הפקיד אותו בביתו, ועל כל אשר יש לו, **ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף**. ולא די שברך עניני הבית שהיו ביד יוסף, אבל גם הייתה **ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה**, אף על פי שלא היה ביד יוסף להיות פקיד כולל.

וכן זכר שעשה את פוטיפרע דבר אחר, והוא שעזב **כל אשר לו ביד יוסף**, רוצה לומר מבלי כתיבה ומבלי שום חשבון. וזהו **ולא ידע אתו מאומה** כי הנה למעלה אמר: **ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו** בדרך האוצרות. אמנם היה יודע אדוניו מה בבית, והיה נותן לו חשבון מימים ימימה, אבל אחרי שראה הצלחתו וישרו **לא ידע אתו מאומה**, שלא היה שואל ממנו חשבון כמנהג המפקידים. וזה טעם **ויעזוב**.

ואמרו **כי אם הלחם אשר הוא אוכל**, עניינו שכל עשרו ונכסיו עזב בידו מבלי חשבון זולת הלחם אשר אדוניו אוכל, כי זה לא היה ביד יוסף בהיותו עברי, ולא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם. וכמו שכתב **הראב"ע** ואין כפל אם כן בפסוקים.

והותרה השאלה הב'.

ואחרי ששבח הכתוב ליוסף באשר ה' אתו והיותו מצליח, שעל כן נשא חן בעיני אדוניו - בא לשבח עוד בהיותו יפה תואר ויפה מראה, שבעבורו מצא חן בעיני אשתו. ולפי שפעמים רבות מעלת האיש והיות הכל מביטים אליו, מביא אהבת הנשים אותו, לכן אמר **כאן ויהי אחר הדברים האלה**, כי מאשר נעשה שר ופקיד על בית אדוניו, והוא יפה תואר

ויפה מראה, חשקה גברתו בו, ואמר: **ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף**, להגיד שהיא כמתחננת אליו מאהבתה אותו, ונשאה אליו עיניה על דרך 'אליך נשאתי את עיני', ואמרה לו **שכבה עמי** כאלו אמרה לו אחרי שאתה מושל בכל הבית, משול גם כן בי.

וימאן יוסף ויאמר אל אשת אדוניו וגומר.

ראשונה אמר שמאן בלבו, להיותו עוון פלילי להזדווג במרד ובמעל לאשת אדוניו, וכל שכן להוליד בנים לעבודת אלילים. ומלבד זה שמאן בלבו, אמר אליה טענותיו להתנצל ממנה, **הן אדוני וגומר**. רצה בזה, שהאדם אשר יחטא, לא יהיה אלא למלא נפשו, **אם בדבר המועיל, ואם בכבוד, ואם בערב**. ואני אין לי בפועל הזה דבר מאלה:

אם במועיל - כי הנה **אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי**.

ואם בכבוד - **איננו גדול בבית הזה ממני** רוצה לומר בבית המלך. אפשר שיהיה הוא גדול ממני אבל בבית הזה איננו גדול ממני.

ואם בערב - **ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך**, וגם זה **באשר את אשתו**, באותה בחינה מהאישות ולא בדבר אחר.

ואם לא נשאר לו כי אם אותך לעניין האישות, **איך אעשה הרעה הגדולה הזאת** לעשקו ממנו, כי אהיה בוגד וגנב ממה שהופקד אצלי. ואף שהוא לא ידע דבר זה, ולא אקרא חוטא נגדו, אין ספק שהחטא לאלהים יודע הנסתרות. וזהו **וחטאתי לאלהים**.

ואמנם אמרו **ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה**, ענינו אצלי, שבפעם הראשונה שמע יוסף דבריה וענה אותה להיותה אשת אדוניו. אבל אחר כך פחד אולי ההתמדה תסיתהו, כי התמידות יש לו רושם גדול בשנוי והתפעלות, ולכן משם והלאה שהייתה מדברת אליו יום יום כזה, אמרו **חז"ל** שי"ב חדשים היו, לא היה שומע דבריה פן יתפתה, והיא הגברת יושבת כמנהג הגבירות במצע שש ומשי על הארץ, והשרים כשיבואו לדבר עמהן ישכבו עליהן על אותם המצעות, ושם ידברו עמהן, והנה היא הייתה אומרת ליוסף שישכב על המצע ההיא אצלה לשתדבר עמו, והוא לא רצה להתקרב אצלה. וזהו אמרו **ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה**. וכאשר ראה שהיא לא הייתה מקבלת התנצלותו בחר לאטום אזנו ולא ישמע עוד אל דבריה, וכל שכן שלא יקרב אליה במקום ישיבתה.

ולכן כשהציקה אותה חוזק האהבה, והוא לא היה כבר שומע דבריה, תפשתהו בבגדו, ^{214א} כי חשבה כי אחרי שהעיזה פניה להחזיק בו, יבוש מלבזות אותה ולומר לה איני רוצה אותך. והוא לפחדו שמא יתפתה בדבריה ומעשיה, ברח מפניה ויצא החוצה, ולא המתין לקחת בגדו מידה, כדי שלא תחזיק בו ונשקה לו, וזהו **וינס**. גם לא רצה להוציאו

מידה בכוחו הגדול, מפני שהייתה גברתו והסירה אותו מעליו, כי היה בגד יתעטף בו כמעיל וצניף, כמו שכתב הרמב"ן.

והיא בראותה שעזב בגדו בידה וינס ערום **החוצה**, וכן לא יעשה, חשבה בודאי כי אם יבוא אדוניו ישאלו מה זאת, שבהכרח ישיבו להתנצל עצמו על צאתו ערום לחוץ, כשיספר לו אמיתת העניין, ותגלה רעתה בקהל. וזה טעם **ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה** כי אם לא נס החוצה, או לא עזב בגדו בידה, לא הייתה חושדת אותו שיתגלה הדבר, כמו שלא גילהו עד עתה. אבל לפי שנס החוצה ערום מבלי לבוש, מי שיראהו בכך, וכל שכן אדוניו, יתעורר לשאול ממנו מה זאת. והוא בהכרח ישיב בסיפור המאורע. ולזה הערימה היא מפני הבושה שלא ימצאו אנשי הבית, ופרסמה הדבר באמרה **ראו הביא לנו איש עברי**, רוצה לומר ראו אתם מה עשה לי בעלי, הביא לנו איש עברי משנואי נפשות המצריים, והפקידו על ביתו. והוא בראותו זה מלאו לבו לצחק בי, על דרך 'מפנק מנוער עבדו וגו'.

והותרה בזה השאלה הג'.

+++

ואין ספק שאדוניו של יוסף, למה שראה שה' אתו, לא האמין לדברי אשתו. שאם היה מאמין היה ראוי שיהרגו, אבל עכ"פ הנה התפעל מזה, ושמו בבית הסוהר, שאם לא היה עושה זה היה לבוז, בהיות אשתו אומרת כן. ואם היה מחריש, היה נותן לה לב לזנות תחתיו.

וזהו אומר: **ויהי כשמע אדוניו את דברי אשתו**, כי לא התפעל מהמעשה, לפי שלא האמינו, ולא גם כן מהבגד שנמצא בידה. כי אין ספק ששאל את יוסף, ושהוא סיפר לו האמת. אלא שהתורה קיצרה בזה, להיותו מבואר מכוח המסופר. לכן לא אמר ויחר אפו על יוסף, אלא **ויחר אפו** בלבד. כי חרה אפו במה שדברה אשתו, ומה לעשות לה, ואשתו אומרת כך היה הדבר. ולכן חשב לשומו בבית הסוהר שהיה הסוהר מתחת ידו ובביתו, לשבת שם עד יעבור זעם.

האמנם לא נתנו ביד עבדי השוטרים לשיליכוהו בחרפה ובוז בבית הסוהר כמנהג, אלא אדוניו בעצמו לקחו בידו והוליכו שם, מאשר יקר בעיניו. וזהו **ויקח אדוניו יוסף אותו ויתנהו אל בית הסוהר**. גם לא שם אותו במקום אשר האנשים הפחותים אסורים במצות שופטי העיר, אלא במקום אשר אסירי המלך אסורים. לפי שהיו בבית הסוהר חדרים ועליות מחולפים זה מזה, והושם יוסף בחדר ההוא אשר בו אסירי המלך, השרים הנאסרים במצותו אסורים.

ואמרו **ויהי שם בבית הסוהר**, ענינו ששמו שמה, כי זה יהיה עונשו, לשבת שם ימים כרצונו ולא עונש אחר.

ואמר **ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד**, לפי שעם אדוניו שהיה שר וגדול אמר **וימצא חן בעיניו**. ואמנם עם שר בית הסוהר, שהיה אכזרי ולא יחמול ולא ירחם, כי כן יאות לאומנותו שכל היום ישתתף עם אנשים רעים וחטאים ויחס למעשה, נס חנו בעיניו. ולזה אמר **ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד** כי זה היה דרך נס כפי רוע טבעו, עד שנתן שר בית הטבחים את כל האסורים ביד יוסף, כי הוא היה פקיד על שמירתם בצאתם ובבואם.

ולפי שהאסורים הדלים מהם בבית הסוהר יעשו אומנותם כדי להרוויח דבר. והיה מהסכנה בבוא אנשים מחוץ לקנות מהם מעשה ידיהם, פן ינכלו לברוח, לכן היו עושים הם כל משאם ומתנם ביד יוסף, וזהו **וכל אשר הם עושים הוא היה עושה** כי היו עושים הכל על ידו.

ורש"י כתב שהכל נעשה במצותו ורשותו. ואין ספק שהיה בזה ליוסף ריווח מה, לכן אמר **אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה** שלא היה משגיח אם יקבל ריווח בזה אם לאו. וזכר שהיה כל זה משר בית הסוהר, עם היותו חוץ מטבעו לשתי סיבות: **האחת באשר ה' אתו**, שהוא היה נותן חינו לפניו. **והשנית שכל אשר הוא עושה ה' מצליח**, ומפני הצלחתו היה חינו לפניו תמיד. [א214]

פרק מ

ויהי אחר הדברים האלה חטאו... עד סוף הסדר [פרק מ]

עיינתי בפסוק הראשון מהפרשה הזאת שאמר **חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם**, ולא אמר כאן שר המשקים ולא שר האופים אלא **משקה ואופה**. אמנם בפסוק השני אמר **ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים**, הנה שקראם כאן סריסים ושרים, ולא בפסוק הראשון.

ולכן חשבתי שהיו בבית פרעה ובחצר מלכותו, כמו שהוא גם היום בבתי שרי מלכים שהמלך עושה אחד משריו שר המשקים ואחד שר האופים, וכל אחד מהם הוא ממונה על אותו אומנות, והוא בעצמו בימים ידועים מהחגים יעבדו את אדוניהם בידיהם לכבוד ולתפארת. אמנם בשאר ימות השנה כולם, לא יעבדו אותו השרים בידיהם, אבל יש להם אנשים שיעבדו במקומם, ואותם האנשים הם מניחים אותם מתחת ידיהם. וישתדלו לבקשם שיהיו אנשי חיל יראי אלהים, לפי שאם הם יחטאו באומנותיהם יחייבו את ראש השר שהניחו שמה למלך. כי המלך נתן האומנות אליו בטח לבו, ואם הוא מניח במקומו

איש בלייעל, ויבקש לשלוח יד במלך, לא יעניש המלך אל החוטא בלבד, כי אם אל השר אשר הניחו במקומו.

ולזה סיפר הכתוב שחטאו משקה מלך מצרים והאופה. רוצה לומר, שהמשקה הקטון שהיה נותן אותו יום הכוס בידו, והאופה הקטון שהיה נותן המאכל לפניו אותו יום, חטאו למלך, אם בחשבם לתת לו סם המות, או בזולת זה, ממה שיקרא חטא למלכות. והנה פרעה לא קצף עליהם, כי הם מאפס ותהו נחשבו לו, אבל קצף על השרים שהניחו אותם במקומם לעבוד, וזהו **ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים** שהיו משקים רבים תחת ידו, **ועל שר האופים** שהיו האופים תחת ידו.

ומפני שהיו שרים ונכבדים, לא נתנו אותם בבית האסורים הפחותים, אלא שמום **במשמר**. רוצה לומר, במקום שיהיו נשמרים שמה שלא יברחו, וזה בבית שר הטבחים, ובחדר מבית הסוהר, שהוא היה אדון בית הסוהר.

וקרה ששמו אותם באותו חדר שהיה יוסף אסור שם, ולכן הפקיד שר הטבחים אותו וציוה שישרת אותם במשמר ההוא, והיה שמה **ימים**. ואמרו חז"ל שהיו שם י"ב חדש, ותמיד היה יוסף משרת אותם כאשר יאות לכבודם כי שרים גדולים היו.

והותרה בזה השאלה הד'.

והנה אמר **ויחלמו חלום שניהם** שפעמים יקראם חלום אחד ולפעמים יקראם שני חלומות מתחלפים, לפי שהם חשבו שהיה ענין אחד שווה בחלומותיהם, ושיהיה הפתרון אחד בשניהם, אם לטוב ואם לרע. כיון שנתדמו שניהם: בהיות האחד שלשה שריגים, והאחר שלשה סלי חורי, וגם שני החלומות היו משוטטים בענין פרעה, אם האחד שאמר **וכוס פרעה בידי**, ובאחר אמר **ובסל העליון מכל מאכל פרעה**.

ומפני זה כפי מחשבתם אמרו **ויחלמו חלום שניהם**, רוצה לומר ששניהם חלמו חלום אחד בעניינו ופתרונו, עם היות המשלים באותם החלומות משונים. והנה אמר **איש כפתרון חלומו המשקה והאופה**, להגיד שהיה החלום מתייחס לענין החולם, כי הנה המשקה חלם בענין היין, וכוס פרעה בידו. והאופה חלם במעשה האופה, מאכל פרעה. הנה אם כן היה החלום **כפתרון חלומו**, רוצה לומר כנמשל המכוון בו.

ומזה תבין שלא אמר המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר, להודיע שמותיהם וענייניהם, אלא להגיד שהיה החלום מתייחס לפתרונו ולענין הנמשל בו.

וזכר הנמשל והפתרון אשר בא באותו חלום, באומר: **המשקה והאופה** כלומר שהיה חלום המשקה מתייחס למשקה, וחלום האופה מתייחס לאופה. וגם היה מורה החלום שהיה משקה וכן האופה **למלך מצרים**, וגם כן היה מורה אותו חלום על מה היו שניהם אסורים בבית הסוהר לפי שבחלום היה נזכר אומנות המשקה וכן אומנות האופה, והיה נזכר בכל אחד מהם עניין פרעה, שהוא המורה שהיה שופט ענייניהם באשר הם אסורים. הנה אם כן בא הנה מאמר **המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים וגו'**, לא לתאר ענייניהם, אלא להודיע שכל זה נרמז בחלומותיהם, וכל זה יהיה בזיכרון הפתרון.

והותרו בזה השאלות הו' והד'.

וסיפר הכתוב שבא אליהם יוסף בבוקר, לפי שיוסף היה משרת אותם. ועניין שרות את האסורים בהיותם שרים ידוע, שלא יהיה רק בשיכין מאכלם ויציע מטתם וילבישם וינעילם. ולכן בא אליהם יוסף בבוקר, כמנהג העבדים הנאמנים שיבואו בבוקר לאדוניהם במטה, להכין להם המלבושים, ולתת מים לרחוץ ידיהם ופניהם. והנה ראה אותם זועפים, וחשב בלבו אולי שהיה זה בהיות מיטתם בלתי מוצעת כראוי. כי אילו היו האנשים האלה הדיוטים, לא היה מתפעל מזה, אבל בהיותם סריסי פרעה, היה מן הראוי להשגיח בשרותם. על כן שאל מאתם **מדוע פניכם רעים היום**, רוצה לומר, שלהיותם סריסי פרעה והוא היה ממונה לשרתם במשמר ההוא, הוצרך לשאול להם כן.

והותרה השאלה הח'.

ואמר מלת **היום**, כלומר עם היותו מן הדין שלהיותכם אסורים יהיה לכם לב רע ופנים נזעמים, הנה לפי שראיתי שינוי ליום הזה על שאר הימים שהייתם אסורים, לכן אשאל **מדוע פניכם רעים היום**. רוצה לומר הזה בפרט יותר משאר הימים.

והם השיבוהו: **חלום חלמנו ופותר אין אותו**. רוצה לומר, אין פנינו רעים בשבילך ולא בשביל שרותך, כי טוב הוא, אלא מפני ש**חלום חלמנו**, שהיה דעתם שהיה חלום אחד. ולהיותנו במשמר, **ופותר אין אותו**. שאם היינו חוץ מכאן, היינו מבקשים פתרון מחרטומי מצרים ופותריהם.

ויוסף השיבם **הלא לאלהים פתרוני**. רוצה לומר, טעות היא בידכם לחשוב שישלם פתרון החלומות במלאכה וחכמה, ואין הדבר כן. כי יוכל משל אחד לרמוז על נמשלים רבים. ולכן רחוק הוא שהפותר יפתור אמת תמיד ומבלי עירוב דברים כוזבים. דעו, כי **הלא לאלהים פתרוני**, רוצה לומר לא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות, אם לא בהיות רוח אלהים נוססה בו, כי בכוח רוח הקדש יגידו הנעלם, לא מצד כוחו המשער בלבד. ולכן

ספרו נא לי, אולי יקרה ה' לקראתי ודבר מה יראני, והגדתי לכם, כיון שרוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם.

והנה סיפר שר המשקים ראשונה חלומו, כי הוא היה היותר נכבד וגדול מהם, ולכן נזכר הוא בכתוב ראשונה. והנה יוסף שיער בחלומו ראשונה דברים:

האחד אמרו **והנה גפן לפני**, כאלו הוא היה נשפט ונדון על היין שפשע עליו.

והשני ובגפן שלשה שריגים, ואין ספק שעל הפרט הזה היו פניו זועפים, לפי שחשב שזה מורה שיעבור משפטו באחד משלושה פנים מהעונש:

אם שיהרגו פרעה,

ואם כאשר לא יהרגו שיגרשו מביתו ומכל אשר לו וישליכוהו אל ארץ אחרת עני ודל לעולם.

ואם כאשר בחמלת השם עליו ינצל מכל זה, שלפחות יסירהו מכבודו ומאומנותו ולא יעבוד עוד לפני המלך. ושעל שלשה מיני העונשים האלה היו מורים שלשת השריגים.

והשלישי שראה **שהיא כפורחת עלתה נצה וגו'** ונדמה לו שזה מורה על המהירות הגדול שיהיה בדין הזה, כיון שנדמה לו שהיא כפורחת, שבפתע עלתה ניצה הבשילו אשכולותיה ענבים.

והרביעי שראה הוא שהיה כוס פרעה בידו, **ואשחט את הענבים וגומר**. ולא ידע אם היה מורה זה על העבר שהיה עושה כן, או על העתיד.

אמנם יוסף אמר לו ששלשת השריגים אינם מורים על שלשת מיני העונשים כמו שחשב, אלא על שלשת ימים שבהם יגמור דינו, שהיו מורים על מהירות גמר הדין. ולכן לא פתר דבר במה שאמר **והיא כפורחת**, לפי שזה היה מורה על המהירות. כיון שכבר באר **בעוד שלשת ימים**, לא היה צריך לדבר עוד במהירות.

ואם תשאל כמו ששאל **הראב"ע**, מי הגיד ליוסף שהיו שלושת ימים ולא שלוש חודשים או שנים. אני אשיבך מילין, שרוח הקודש היה מיישיר את יוסף במה שפתר, לא כוחו המשער בלבד, כמו שזכרתי.

והודיעו שכבר ינצל מכל שלשת מיני העונשים שחשב.

וכנגד הראשון שהיה ירא שמא יכרות פרעה את ראשו, אמר לו: **ישא פרעה את ראשך** ויישא הוא מלשון 'ישא ה' פניו אליך', רוצה לומר יכפר ויישא העונש מראשך שלא תמות. או יהיה **ישא פרעה את ראשך** שיכבד אותו ויישא את ראשו למעלה וכבוד. ולפי שזה לא היה מורה על המיתה, לא אמר את ראשך מעליך, כאשר אמר לשר האופים.

וכנגד השני אמר: **והשיבך על כנך**. רוצה לומר, לא תהיה מגורש מביתך ומארצך, אבל בהפך, ששיבך על כנך והוא ביתך ונכסיך.

וכנגד השלישית אמר **ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו**. ובזה ביאר לו שזה נרמז במה שאמר **והנה גפן לפני, וכמו שנאמר ואשחט את הענבים** רוצה לומר שישב להיות משקה למלך ומתעסק ביינו. הנה אם כן במה שראה שהיה נותן הכוס ביד פרעה בא יוסף לפתור לו פתרון טוב, שישב לאומנתו כשהיה.

וכמתחזק עוד יוסף כפתרונו אמר **כי אם זכרתי אתך והזכרתי אל פרעה וגו'**. ולפי שאמרתי לך שני יעודים:

האחד שתשוב לביתך ונכסיך,

והשני שתשוב לאומנתך לפני פרעה ותישא חן וחסד לפניו, אתן לך ראייה על שניהם.

אם לראשון כי אם זכרתי אתך כאשר ייטב לך, רוצה לומר לא לפני המלך. אלא כי אם ייטב לך מביתך וממונך, יהיה לך כל כך מהטוב שתוכל לעשות עמי חסד, כלומר מביתך ומאשר לך.

ואם כנגד השני אמר, הראיה שתשוב בחן המלך כבתחילה, כי אם תזכרני אל פרעה תוכל להוציאני מן הבית הזה. ואין לך שתאמר שלא יוכל המלך להוציאני מכאן להיותי עבד פוטיפר או מפני החטא שחטאתי לו, כי **גונב גונבתי מארץ העברים**, ולא הייתי עבד נתפש במלחמה בין האויבים, וארץ העברים ומצרים אוהבים הם. ואיני אם כן עבד מלחמה, כי אם גנוב, ולזה איני משועבד כפי הדין. **וגם פה**, רוצה לומר בבית פוטיפר, **לא עשיתי מאומה** מהרע, לששמו אותי בבור, כי כל מה שאמרה אשתו כזב הוא. ומפני זה יוכל המלך כפי הדין להוציאני מכאן, אם אתה תזכירני לרוממותו.

וזכר הכתוב ששר האופים כאשר ראה שטוב פתר יוסף את חלום שר המשקים, הגיד גם הוא חלומו. והכתוב הזה יורה ששר האופים היה כואב בקרבו, והיה ירא לספר חלומו, בפחדו שיהיה פתרונו רע ומר עליו. אם לא שראה שיוסף טוב פתר לשר המשקים, והייתה מחשבתו שחלום שניהם אחד היה, ולכן אמר לו: **אף אני בחלומי**. שרצה להשוות חלומו לשר המשקים.

אבל יוסף למה שראה בחלומו שפרעה לא היה אוכל מהמאכל אשר על ראשו, ולא היה נותן אותו המאכל בידו כשר המשקים, ושעוף השמים היה אוכל אותו מעל ראשו, גזר אומר בפתרונו שהשתוות מספר החלום עם השריגים, היה להורות גם כן על שלשת ימים שבהם ייגמר דינו על פי פרעה, ולכן נזכר בחלומו גם כן פרעה. אבל יהיה לרעתו, כי ישא פרעה את ראשו מעליו, ויתלה אותו על העץ. והנה ראה עניין התליה בעץ במה שאמר שיאכל העוף את בשרו מעליו, כי זהו מה שייפול בתליו.

והעיד הכתוב, שכאשר פתר להם כן היה. כי הנה **ביום השלישי** לחלום, שהיה **יום הולדת את פרעה**, עשה **משתה לכל עבדיו**, ומינה פרעה את השרים שישרתו לו על שולחנו בסעודה. והוצרכו לעבוד ביום ההוא שר המשקים ושר האופים בעצמם, מפני כבוד המשתה והשמחה ותולדת המלך.

ויבוקש הדבר וימצא שהיה שר המשקים נקי מעון, כי המשקה שהיה במקומו לא מצאו לו עוון אשר חטא, ולכן החזיר אותו לאומנתו על משקהו, ונתן את הכוס באותו משתה על כף פרעה. ואת שר האופים, לפי שנמצא בו וביושב במקומו פשע המרדה והבגידה, ציוה לתלותו, כאשר פתר להם יוסף, ושם שר האופים אחר במקומו, כי היה המשתה ביום תקופת שנת המלך, ולכן היה עושה אז סעודה לכל אוהביו ונותן להם מתנות כדברי **הראב"ע**.

ואין ספק שהיה יוסף יכול לפתור החלומות ההם כפי הכוח המשער והאומד באופן אחר. ואיך צדקו דבריו, ואיך היה כל כך מתחזק בדעתו שכן יהיה בהיות העניין מחומר האפשר, אם לא שיהיה פותר אותם כפי השפע האלהי הנשפע עליו. ובכוח רוח הקודש שיהיה חל עליו, היה מדריך פיו ולשונו להגיד עתידות ההם בפרטיותם. וכבר יתבאר זה עוד היטב אצל חלומות פרעה.

ואמנם אמרו **ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו** –

כתב **רש"י** שלא זכר אותו באותו יום שיצא, וישכחהו אחר כך. ולכך הוצרך להיות עוד אסור שתי שנים, וכמו שנאמר 'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב', רהבים אלו הם המצרניים הנקראים רהב, שנאמר 'אזכיר רהב ובבל ליודעי'. וה**רמב"ן** פירש, **כי אם זכרתי אתך**, אם תזכרני באשר ייטב לך שתוציאני מכאן כמוך. או אם תזכרני להיות אתך באשר ייטב לך, **והזכרתי אל פרעה** שתשאל ממנו שיתן אותי לך לעבודתך.

ואינו נכון במלות הכתוב.

ויותר נכון לפרש, **כי אם זכרתי אתך** בעשות סימן ורושם באחד הדברים באשר ייטב לך, לעשותו ולשמומו אות זיכרון בחותמך ובלבושך, אז תוכל לעשות עמדי חסד שתזכרני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה. ואמר זה לפי שהזיכרון הוא מהכוחות הטבעיות אשר אין אדם שליט עליו. ואם ישכח מה יש לו לעשות. ולזה יש לו להיעזר בתחבולה להיות לו לזיכרון.

ואמר הכתוב **שלא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו**, להגיד שלא שם לו הסימן כמו שבקש ממנו, ולכן שכח אותו ולא דבר עליו אל פרעה.
וכתב **הראב"ע**, **לא זכר בפה**, **וישכחהו** בלב. ואם כוונתו שלא זכרו בפיו אל פרעה, היה ראוי שיאמר ולא הזכיר, כמו שאמר **והזכרתי אל פרעה**.
אבל פירוש היותר מתיישב אצלי, שהוא חוזר לשתי הבחינות שאמר לו יוסף, **כי אם זכרתי והזכרתי אל פרעה**, לכן אמר שלא זכרו לעשות עמו חסד ולתת לו כלום מביתו, וישכחהו מלדבר עליו אל פרעה.
והותרו א"כ השאלה הט' והי'.

ופה נשלם פירוש הסדר הזה
והתהילה לאל על כל יכול אמן סלה.